

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd

Sepulkrální památky na Jablonecku v letech 1780-1938
David Pavlata

Bakalářská práce
2012

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **David Pavlata**
Osobní číslo: **H08036**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Sepulkrální památky na Jablonecku v letech 1780-1938**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude věnována soupisu a interpretaci hodnotných sepulkrálních památek z let 1780-1938 na území okresu Jablonec nad Nisou. Zpracovatel vyjde ze studia regionální historické a topografické literatury; získané poznatky poté zkomparuje s vlastním zevrubným terénním výzkumem oblastí. Po úvodní kapitole, podávajících geografické, historické, etnické a kulturní vymezení daného regionu, bude téma zpracováno formou katalogu vybraných sepulkrálních památek (architektura, náhrobky a hřbitovní plastiky) s těmito údaji: název, lokace, slohová charakteristika, popis (příp. stručný biograf. medailon pohřbeného - jen u regionálně významnějších osob) a ikonografická interpretace díla, autorské určení, dnešní stav a informace o památkové ochraně. V závěrečné kapitole práce se zpracovatel pokusí shromáždit vzorek památek podrobit obecnějšímu zhodnocení po historicko-umělecké stránce a v širších regionálních souvislostech (rozdílnost mezi náhrobky české, židovské a německé komunity apod.).

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Umělecké památky Čech I.-IV. Praha 1977-1982. - Josef V. Scheybal - Jana Scheybalová, Krajem skla a bižuterie. Železný Brod 1998. - Taťána Petrasová - Helena Lorenzová (eds.), Fenomén smrti v české kultuře 19. století. Praha 2001. - Roman Prahel a kol., Umění náhrobků v českých zemích let 1780-1830. Praha 2004 (zde přehled další literatury). - Taťána Petrasová - Helena Lorenzová (eds.), Dějiny českého výtvarného umění 1780/1890 (III/1-2). Praha 2001. - Alexandra Navrátilová, Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha 2004. - Anna Knechtel (Hrsg.), Zeugen der Geschichte: Gräber und Friedhöfe der ehemaligen deutschen Bevölkerung in der Tschechischen Republik und Möglichkeiten ihrer Bewahrung. München: Adalbert Stifter Verein 2006 - konferenční sborníky Epigraphica & sepulcralia sv. I.-III. (ed. Jiří Roháček). Praha 2005-2009, Zprávy památkové péče

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Pavel Panoch, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2012**

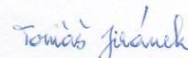

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

 Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
532 10 Pardubice, Studentská 04

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2011

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Držkově dne 17. března 2012

David Pavlata

ANOTACE

Tématem této bakalářské práce je snaha přinést ucelený pohled na sepulkrální památky na Jablonecku v letech 1780-1938. Práce se věnuje vybraným hřbitovům a hřbitovní architektuře, zasazeným do kontextu doby vzniku.

Konkrétně se zabývá hřbitovními památkami v Albrechticích v Jizerských horách, Desné, Držkově, Huti, Jablonci nad Nisou, Josefově Dole, Krásné, Velkých Hamrech a Zásadě. Zde je vidět rozvoj sepulkrální tvorby a zajímavých hřbitovních náhrobků.

KLÍČOVÁ SLOVA

sepulkrální památky – náhrobek – architektura – sochařství – Jablonec nad Nisou – 1780-1938

TITLE

Sepulchral monuments of Jablonec nad Nisou region in years 1780-1938

SUMMARY

The topic of this bachelor thesis tries to achieve a comprehensive view of sepulchral monuments in the Jablonec region in the years of 1780-1938. This piece of work devotes to the particular cemeteries and cemetery architecture; contextually relating to the period of their origin.

Namely, it deals with cemetery monuments in Albrechtice v Jizerských horách, Desná, Držkov, Huť, Jablonec nad Nisou, Josefův Důl, Krásná, Velké Hamry and Zásada. In these localities we can see the development of sepulchral works and remarkable cemetery gravestones.

KEY WORDS

sepulchral monuments – gravestone – architecture - sculpture – Jablonec nad Nisou – 1780-1938

Poděkování

Rád bych tímto poděkoval vedoucímu mé práce Mgr. Pavlu Panochovi, PhD. za veškerou odbornou pomoc, rady a připomínky a především za nezměrnou trpělivost při dokončování této práce. Velké poděkování také patří mé rodině a přátelům za jejich potřebnou podporu a inspiraci.

Pískovcová socha z hrobu Petra Kopala na hřbitově v Držkově

Obsah

Úvod.....	1
1. Fenomén smrti a sepulkrální architektura, od starověku do 20. století....	3
2. Jablonecko a jeho umělecký vývoj	6
3. Albrechtice v Jizerských horách.....	8
3.1. Historie obce	8
3.2. Sepulkrální památky.....	9
3.2.1. Mauzoleum Johanna Schowanka	9
3.2.2. Rodinná hrobka Feixe	10
3.2.3. Rodinná hrobka Rosslera	10
3.2.4. Rodinná hrobka Brücknera a Müllera	11
3.2.5. Náhrobek Schicketanze	11
4. Desná.....	13
4.1. Historie města.....	13
4.2. Sepulkrální památky.....	14
4.2.1. Riedlova hrobka	15
4.2.2. Rodinná hrobka Antona Johna	15
4.2.3. Rodinná hrobka Stefana Umanna.....	16
4.2.4. Rodinná hrobka Roeslera	16
4.2.5. Rodinná hrobka Hermanna Scholze	16
4.2.6. Náhrobek neznámého	16
4.2.7. Rodinná hrobka Josefa Schnabela.....	17
4.2.8. Rodinná hrobka Eduarda Priebacha	17
5. Držkov.....	18
5.1. Historie obce	18
5.2. Sepulkrální památky.....	19
5.2.1. Rodinná hrobka Kopalů	20
5.2.2. Rodinná hrobka Johanna Preisslera.....	21
5.2.3. Rodinná hrobka Brůnova	21
5.2.4. Náhrobek Petra Kopala	22
6. Hut'.....	23
6.1. Historie obce	23
6.2. Sepulkrální památky.....	24
6.2.1. Rodinná hrobka Zasche	24
6.2.2. Rodinná hrobka Reinholda Simma	25
6.2.3. Hrob Theresie Bergmann	25
7. Jablonec nad Nisou.....	26
7.1. Historie města.....	26
7.2. Sepulkrální památky.....	29
7.2.1. Rodinná hrobka Eduarda Dresslera.....	30
7.2.2. Rodinná hrobka Preisslera.....	30

7.2.3. Rodinná hrobka Willy Porsche	31
7.2.4. Rodinná hrobka Bruno Pfeiffera	31
7.2.5. Hrobka Adolfa Pfeiffera	32
7.2.6. Rodinná hrobka Emila Zimmera	32
7.2.7. Hrobka Josefa Scheiblera	33
7.2.8. Rodinná hrobka Adolfa H. Posselta	33
7.2.9. Rodinná hrobka Antona Endlera	34
7.2.10. Hrobka rodiny Weber	34
7.2.11. Náhrobek Neuwingera	35
7.2.12. Rodinná hrobka Weiss	35
7.2.13. Rodinná hrobka Josefa R. Weisse	36
7.2.14. Rodinná hrobka Kelche	36
7.2.15. Rodinná hrobka Gewise	37
7.2.16. Rodinná hrobka Adolfa Bergmanna	37

8. Josefův Důl **38**

8.1. Historie obce	38
8.2. Sepulkrální památky	39
8.2.1. Rodinná hrobka Emila Fischera	39
8.2.2. Rodinná hrobka Emanuela Hüttmanna	40
8.2.3. Hrobka neznámého	41
8.2.4. Hrobka Franze Ressela	41
8.2.5. Hrobka Antona Riegera	42
8.2.6. Rodinná hrobka Hermanna Schölera	42
8.2.7. Rodinná hrobka Antona Zimmermanna	43

9. Krásná **45**

9.1. Historie obce	45
9.2. Sepulkrální památky	46
9.2.1. Náhrobek Johanna Franze Römische	46
9.2.2. Náhrobek rodiny Römisch	47
9.2.3. Rodinná hrobka Eduarda Hübnera	48
9.2.4. Rodinná hrobka Antona Hübnera	48

10. Velké Hamry **49**

10.1. Historie města	49
10.2. Sepulkrální památky	50
10.2.1. Hrobka Antonína Nykrína	50
10.2.2. Rodinná hrobka Vosatkových	51
10.2.3. Hrobka rodiny Josefa Čecha	51
10.2.4. Hrob Mařenky Páskové	52

11. Zásada **53**

11.1. Historie městyse	53
11.2. Sepulkrální památky	54
11.2.1 Hrob rodiny Hýskovy	54

12. Závěr **55**

13. Resumé.....	57
14. Seznam použité literatury a pramenů	59
15. Seznam obrazové přílohy	61
16. Obrazová příloha.....	66

Úvod

Tato práce si dává za cíl přinést soupis vybraných významných a po umělecké stránce zajímavých hřbitovních náhrobků na Jablonecku v severních Čechách, zjistit, v jakém jsou stavu, zasadit je do historického kontextu doby vzniku a zdokumentovat je pro jejich nesporné umělecké kvality. Těžiště práce je směřováno především na hřbitov v Jablonci nad Nisou a na něm se nalézající hrobky z přelomu 19. a 20. století. Rozmanitost obcí severočeského pohraničí a jejich sklářských, textilních, či architektonických osobností ovšem dává za podmínku zpracovat alespoň větší část této oblasti a nastínit tak sepulkrální tematiku v celém regionu.

První kapitola je, jakožto úvod do problematiky, věnována stručnému pohledu na téma smrti a její odraz na sepulkrální architekturu. Základní využití práce zde jsou *Dějiny smrti*¹ od Philippea Arièse a kniha Hany Navrátilové *Narození a smrt v české lidové kultuře*². Stěžejní kniha, pro celou tvorbu této práce, je především *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*³ Romana Prahla a kolektivu. Publikace představuje prvotní impulz a seznámení se sepulkrální architekturou, jak na ní nahlížet a zasadit ji do kontextu doby. Konferenční sborníky, rozšiřující teoretický základ k problematice a bez nichž by se tvorba této práce také neobešla, jsou následně *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*⁴ od kolektivu autorů a třídílné *Epigraphica & sepulcralia*⁵.

Pro náhled do kulturního a historického vývoje jednotlivých lokalit Jablonecka byla základem nádherná publikace manželů Scheybalových *Krajem skla a bižuterie*⁶ a jejich starší práce *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*⁷, které velmi

¹ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: Doba ležících*. Vydání 1. Praha: Argo, 2000. 358 s. ISBN 80-7203-286-0.

² NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vydání 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 413 s. ISBN 80-7021-397-3.

³ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. 335 s. ISBN 80-200-1188-9.

⁴ LORENZOVÁ, Helena – PETRASOVÁ, Taťána. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Vydání 1. Praha: KLP, 2001. 425 s. ISBN 80-85917-79-3.

⁵ ROHÁČEK, Jiří - Dalibor PRIX. *Epigraphica & sepulcralia I. : sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR v letech 2000 až 2004*. Vydání 1. Praha: Artefactum, 2005. 287 s. ISBN 80-86890-03-1.

⁶ SCHEYBAL, Josef V. – SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. Vydání 1. Železný Brod: Jakoubě, 1998. 189 s. ISBN 80-901972-5-6.

⁷ SCHEYBAL, Josef V. – SCHEYBALOVÁ, Jana. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1985. 344 s. ISBN nevedeno.

poutavým zpracováním uvádí čtenáře do Jabloneckého regionu. Mezi dalšími použitými knihami např. *Severní Čechy*⁸ od Jiřího Kropáčka.

Z důvodu lepší přehlednosti a soudržnosti je následně práce rozdělena na jednotlivé kapitoly podle samotných obcí a měst a k nim je vždy připojen zpracovaný katalog s popisy jednotlivých sepulkrálních památek. Zde se nezbytnou pomůckou pro interpretaci náhrobků stal *Slovník biblické ikonografie*⁹ od Jana Royta a publikace Pavla Vlčka, *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*¹⁰, pro alespoň částečné dohledání jednotlivých autorů hrobek. K doplnění informací z uměleckého kontextu doby následně posloužila kniha *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*¹¹.

Poslední věcí, kterou bych rád zmínil v úvodu, je samotný terénní průzkum náhrobků a jejich fotografická dokumentace. První část rešerše hmotných hřbitovních pramenů jsem uskutečnil v létě roku 2010, ze které pochází valná většina obrazové přílohy. Následně byl v roce 2011 proveden ještě doplňující fotografický průzkum, jenž přidal část hrobek v Jablonci nad Nisou a Desné. Spousta památek je v dezolátním stavu, proto jsem výběr zaměřil převážně na dochované a umělecky výrazné sepulkrálie. Tato práce tedy není ani zdaleka jejich kompletním výčtem, jedná se pouze o průřezovou sondu, která má za cíl tematiku přiblížit případným hlubším výzkumům.

⁸ KROPÁČEK, Jiří. *Severní Čechy: Krajina, historie, umělecké památky*. Vydání 1. Praha: Panorama, 1981. 326 s. ISBN neuvedeno.

⁹ ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006. 342 s. ISBN 80-246-0963-0.

¹⁰ VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004. 761 s. ISBN 80-200-0969-8.

¹¹ HOROVÁ, Anděla. *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-0536-6.

1. Fenomén smrti a sepulkrální architektura, od starověku do 20. století

Sepulkrální architektura je jedním z odvětví umění, provázející člověka napříč jeho historií a spojuje v sobě nejen sochařskou plastiku, reliéfní zobrazení a nápisy epitafu, ale i historickou reflexi doby svého vzniku. Významné osobnosti, šlechtici, podnikatelé, církevní hodnostáři, umělci i lidé méně význační dávali na sklonku svého života svému místu posledního odpočinku značnou důležitost.

Pohled na smrt a pohřbívání nebyl samozřejmě vždy stejný a tendence se měnily. Základní princip je však totožný, hrob měl vymezit místo, na němž spočíval nebožtík. Byl zpravidla doplněn nápisem, který oznamoval jméno, společenské postavení nebo věk, často i doplněné podobiznou. Hrob tak nejen označoval místo posledního odpočinku, ale připomínal osobnost zemřelého a sloužil jako památník.¹² Od 5. století se však podobizny a nápisy přestávají objevovat a hroby se tak až do opětovné obliby epitafů stávají převážně anonymními.¹³

Starověké hrobky se ve většině případů nacházely za městem, podél cest nebo v soukromých rodinných lokalitách. Zemřelý byl chápán totiž jako poskvrněný smrtí, nečistý, a do prostředí živých nepatřil.¹⁴

Ve středověké křesťanské Evropě nastává v pohledu na pohřbívání a mrtvé obrat. Víra ve vzkříšení těla a uctívání mučedníků odpor k zemřelým minimalizuje. Jak píše Philippe Ariès: „*Tím, že duchovní autoři a církevní právo nařizovali pochovávat zesnulé v blízkosti svatostánků, jež hojně navštěvovali živí, a rozešli se tak se starověkou tradicí, stvrдили blahodárnou povahu sousedství, jež starověké národy považovali za neblahé. Posvátné pocity, které vzbuzovali mrtví, se zcela změnily.*“¹⁵ Posvěcené hřbitovy, společně s blízkostí křesťanské symboliky - kříže, kostela, věčně hořícího světla, poskytovaly zemřelým ochranu a spásu po smrti.¹⁶ Postupně však dochází od opouštění zvyklosti pohřbívání přímo v prostorách kostela, po období celého středověku se tato problematika opakovaně řeší, avšak s různými změnami k němu dochází až v 18. století příchodem osvíceneckých myšlenek.¹⁷

Sepulkrální sochařství v Čechách v 15. a začátkem 16. století přináší několik vzájemných rozporů. Přepychové hroby významných katolických osobností se dostávají pod ostrou kritiku utrakvistů za jejich zbytečnou okázalost. Velká část šlechtických rodů však

¹² ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. S. 253.

¹³ Tamtéž, s. 257.

¹⁴ Tamtéž, s. 49.

¹⁵ Tamtéž, s. 66.

¹⁶ NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. S. 268.

¹⁷ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti*. S. 66-68.

zakládá vlastní pohřebiště v oltářních chrámech, především v klášterních kostelech františkánů.¹⁸ Figurální náhrobky se do českého prostředí dovážejí z oblasti Pasova a jejich kamenických dílen a postupně pomáhají formování tématu individuálního portréту.¹⁹

Přesná datace sepulkrálních památek je často velmi obtížná, nebylo výjimkou, že si její nechali majitelé vybudovat ještě za svého života. Avšak objevují se i případy, kdy byl hrob postaven až několik let po jejich smrti. Převážně v době baroka v Čechách dochází ke budování reprezentativních náhrobků pro osoby, které byly zpětně zviditelněny.²⁰

Doznívající barokní doba, střetávající se s osvíceneckým individualismem, přináší do tematiky pohřbívání nové pohledy. Opětovně narůstá obdiv a potřeba epitafů, individuální úpravy hrobů a uzákonění jejich dědického vlastnictví.²¹ Ke konci 18. století se následně ve velké míře rozvíjejí nové prvky v sepulkrálním sochařství, znázorňující a osamostatňující lidskou postavu v hlubokém žalu a smutku. Používá se zakrývání obličeje a očí, prvky cudnosti a pokory.²² V sepulkrální architektuře se v této době pomalu začíná hojně objevovat obdiv k antickému Římu a Řecku, prolínají se také prvky z Egypta. Využívají se motivy urny, sarkofágu, antického sloupu, obelisku či pyramidy a obdiv k antickým reliéfům.²³ S érou klasicismu téma smrti netíhne již jen ke smutku a žalu, ale zobrazuje se i pohled vznešenosti, krásy a antické čistoty.²⁴

Dekret císaře Josefa II. z roku 1783 o zákazu pohřbívání v prostorách a následný zákaz pohřbívání v okolí kostela z roku 1787, který z hygienických důvodů hřbitovy přemísťuje mimo oblast center měst, měl několik důsledků. Především nepřímo vedl k postupnému rozvoji a stavbě velikých klasicistních rodinných hrobek na novém stavebním prostoru na začátku 19. století, například hrobka Chotků na Nových Dvorech, či hrobka knížete Ferdinanda Kinského v Budenicích a dalších.²⁵ Společně s tolerančním patentem z roku 1781 umožnily tyto změny, aby na hřbitovech byli pohřbíváni i nekatolíci a exkomunikovaní.²⁶ A opomenout nesmíme samozřejmě i stěhování hrobek či přímo jejich likvidaci, vedoucí k tomu, že se většina náhrobků staršího data nedochovala.

¹⁸ CHLÍBEC, Jan. Poznámky k figurálnímu sepulkrálnímu sochařství jagellonské doby. In *Epigraphica & sepulcralia I.* S. 80.

¹⁹ Tamtéž, s. 86.

²⁰ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830.* S. 22.

²¹ NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* S. 277.

²² PRAHL, Roman. Žal, melancholie a sepulkrální sochařství v Čechách kolem roku 1800. In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století.* S. 111-112.

²³ Tamtéž, s. 33.

²⁴ Tamtéž, s. 35.

²⁵ PETRASOVÁ, Taťána. Utopie a pragmatismus osvícenské architektury: klasicistní hrobky a hřbitovy. In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století.* S. 72.

²⁶ NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* S. 271-272.

Nebyly to však jen šlechtické rody, které dávaly reprezentativnímu charakteru rodinných hrobek značný důraz. Koncem 19. století vzrůstá obliba nákladných sepulkrálií a jejich estetického vzhledu u zámožnější části obyvatel. Na Jablonecku je toto vidět například u monumentálních hrobek Josefa Riedla v Desné, nebo Johanna Schowanka v Albrechticích.²⁷ Venkovské hřbitovy byly však vesměs skromnější než městské a často neudržované.²⁸

Další zásadní posun v přístupu k problematice smrti nastává především při znovu oblíbení pohřbu žehem. Návrat ke staletí zapomenutému zvyku spalování nebožtíků se koncem 19. století postupně šíří z Itálie do protestantského Německa, kde vznikají spolky přátel žehu a vůči odporu katolické církve, která kremaci považovala za pohanskou, se postupně zachycuje v liberální společnosti.²⁹ Žeh je tak nejen propagován jako další hygienická osvěta, ale také jako symbol boje proti tradicím a katolicismu, v němž dojde k osvobození těla z moci církve.³⁰ První krematorium v Rakousku-Uhersku bylo následně vybudováno v Liberci v roce 1917 v geometrické moderně německého architekta Rudolfa Bitzana.³¹ Pardubické krematorium Pavla Janáka z 20. let je poté příkladem nového pohledu na architekturu v tzv. *národním slohu*, i když později funkcionalisty odmítán, v první polovině 20. století a spolkem Krematorium byl považován za koncept jejich manifestu.³²

Těžiště práce, ležící v 19. a na počátku 20. století, tak umožňuje, z výše zmíněného, náhled do období českého sepulkrálního prostředí, kde se tradiční funerální křesťanská tematika střetává s novými vlivy přicházejících uměleckých slohů a razantní sekularizací. Zároveň hygienická osvěta radikálně proměnila lokalitu a samotnou podobu hřbitovů a jejich ráz zůstal bez výraznějších změn v oblasti Jablonecka zachován dodnes.

²⁷ Více viz příslušné kapitoly.

²⁸ NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. S. 278.

²⁹ LENDEROVÁ, Milena. „První česká matka po smrti upálena“ aneb Pohřeb paní Augusty Braunerové. In *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. S. 238.

³⁰ SVOBODOVÁ, Markéta. Historie a ideový obsah architektonického typu krematoria v meziválečném Československu. In *Epigraphica & sepulcralia II*. S. 268.

³¹ Tamtéž, s. 271.

³² Tamtéž, s. 272-273.

2. Jablonecko a jeho umělecký vývoj

Na mírných svazích pod úbočím Jizerských hor se rozkládající bývalé středověké vesnice, vlivem průmyslového podnikání přeměněné v sídla poloměstského rázu, přetvořily ve fungující a prosperující oblast, kterou spojovala stejná vášeň pro kulturu, obchodování a výrobu bižuterie. Lidé, kteří se pravidelně scházeli na mších v místních kostelech, byli často provázáni silnými rodinnými vztahy a postihnutí několika neštěstími v podobě protržení přehrady na Bílé Desné, svárovskou stávkou, nebo ztráty většiny mužů ve světové válce. Vyvinuli se ve stejné náboženské tradici, jíž se nezdráhali věnovat velkou část finančních obnosů na stavbu či rekonstrukci pro ně významných památek. Specifikem pro oblast se stal především úzký styk a soužití dvou národností, české a německé, které se až do druhé světové války obešlo bez výraznějšího problému.

Kraj je z velké části hornatý s klimatem lehce chladné oblasti. Tektonické pohyby a přiblížení severského pevninského ledovce v období čtvrtohor, vytvořily charakteristické výškové rozrůznění oblasti.³³ Základní surovinou regionu jsou sklářské a slévárenské písky, určující historické zaměření oblasti na výrobu skla a bižuterie. Na Jablonecku, převážně v lokalitách severně od Železného Brodu, se nalézají břidlicové lomy, černostudniční hřeben leží na silném žulovém podloží a pískovcové lomy se otvíraly v blízkém Pojizeří a Hořicku³⁴. Tam, kde byla spousta kvalitního kamene, se vyvíjely celé lomařské oblasti a v nich vyrůstají generace zdatných kameníků a lidových umělců.

Největší umělecký rozkvět oblasti začíná příchodem nových pánů, převážně cizinců, po třicetileté válce. Matyáš Gallas na Frýdlantsko, Mikuláš Desfours na panství semilské a další.³⁵ Koncepce raného baroka se projevuje například ve stavbě zámku v Návarově, přestavbě Lemberka, dílna Matyáše Bernarda Brauna do Liberce dodává morový sloup. Textilní a sklářská tradice zde umožnila Gallasům v polovině 18. století manufakturní podnikání a nastartovala tak hospodářský rozmach oblasti.³⁶

Počátkem 19. století přichází do severních Čech neobyčejný rozkvět kamenické a zednické práce. Nikdy před tím zde nebylo tolik zdatných stavebních řemeslníků. Klasicistní a novogotická horečka, panující v těch dobách, se pod Jizerskými horami zobrazila v přestavbách center měst, stavěly se první průmyslové podniky, budoval se nový empírový

³³ KROPÁČEK, Jiří. *Severní Čechy: Krajina, historie, umělecké památky*. S. 13.

³⁴ SCHEYBAL, Josef V. – SCHEYBALOVÁ, Jana. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. S. 183.

³⁵ KROPÁČEK, Jiří. *Severní Čechy: Krajina, historie, umělecké památky*. S. 25.

³⁶ Tamtéž s. 28.

Liberec, monumentální obchodnický palác Šlechtův v Lomnici, novogotický kostel Panny Marie v Turnově a kostel sv. Josefa na Hrubé Skále a především se s velkým nákladem přestavoval starý barokní zámek v Sychrově v sídlo knížat Rohanů.³⁷

Zde působily desítky zedníků, kameníků, lidé neobyčejně zruční a učenliví. Ti poté přinášejí své zkušenosti do okolních malých měst a vesnic, kde pracují na menších, avšak samostatných zakázkách. Vedle objektů obytných budovali drobné církevní stavby, kapličky, kříže, sochy svatých a právě hřbitovní náhrobky. Na těchto stavbách následně uplatňovali s velkou oblibou slohové prvky z monumentálních budov, kde právě pracovali nebo kde se vyučili.³⁸

Po celé lokalitě Jizerských hor a jejich cest byly také, vedle hojně oblíbených božích muk, budovány a přímo tesány do žulových stěn zastavení a kříže, připomínající vraždy, sebevraždy či přírodní tragédie v horách.³⁹

Přelom 19. a 20. století přináší do Jablonce nad Nisou velkou oblibu nových uměleckých směrů. Exportní firmy dávají svá sídla a vily přestavovat do secesní podoby. Jablonecký architekt Josef Zasche v roce 1902 dokončil stavbu jednoho z architektonických symbolů města – secesního starokatolického kostela.⁴⁰ Přímo ve městě vzniká řada dalších reprezentativních budov – divadlo, lázně, údolní přehrada. Architekt Robert Hemmrich využívá žulové bloky z okolních hřebenů ke vztyčení dominantních vyhlídkových věží a rozhleden po místních vrcholech.⁴¹ Jablonecko se tak na začátku století stalo svéráznou oblastí se svými specifickými rysy, kde se soudobé umělecké směry naplno střetávají v každodennosti jejich obyvatel.

³⁷ ŠOLC, Jiří – Scheybal, Josef V. *Lidové stavby v Pojizeří*. Vydání 1. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1960. 178 s. ISBN neuvedeno. S. 85.

³⁸ Tamtéž s. 86.

³⁹ SCHEYBAL, Josef V. – SCHEYBALOVÁ, Jana. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. S. 217.

⁴⁰ DVOŘÁČEK, Petr. *Architektura českých zemí: Secese*. Vyd. 1. Praha: Levné knihy KMa, 2005. ISBN 80-7309-287-5. S. 38.

⁴¹ KROPÁČEK, Jiří. *Severní Čechy: Krajina, historie, umělecké památky*. S. 53.

3. Albrechtice v Jizerských horách

3.1. Historie obce

V polovině 17. století, podobně jako další okolní obce na novém desfourském panství, vznikla i obec Albrechtice. Až do roku 1880, kdy se Desná osamostatnila, tvořily společně jednu obec, často nazývanou podle blízkého kopce – Lichtenberg.⁴²

Obecní kostel sv. Františka z Pauly je dnes nemovitou kulturní památkou⁴³. O jeho téměř padesátiletou stavbu se zasloužil rychtář Ignatz Endler a pro povolení si vymohl audienci u císařovny Marie Terezie, z důvodu nesouhlasu smržovského faráře. V roce 1784 patronát převzal hrabě Desfour a hlavní oltář nechal vysvětit sv. Františku z Pauly.⁴⁴ Pro chudou horskou vesnici, která se živila převážně dřevorubectvím a tkalcovstvím, bylo zasvěcení řádu chudšímu než františkáni nebo kapucíni ideální.⁴⁵

Sklářství se v Albrechticích projevuje zpočátku pomalu, avšak v druhé polovině 19. století jsou v obci již desítky brusíren, několik mačkáren a tři kompoziční hutě. Největší sklářská brusírna v oblasti, brusírna bratrů Feixů, byla vybudována až v 80. letech. Oblast se tak ke konci století mění v průmyslovou. Není proto divu, že se doba krize na konci roku 1889, kdy byla poptávka po sklářských výrobcích mizivá, v oblasti projeví ve formě davových nepokojů. Výraznější důsledky však neměly.⁴⁶

Hospodářský impulz do Albrechtic přináší až první desetiletí 20. století a firma na výrobu dřevěných knoflíků Jana Schováňka, sídlící ve vedlejší vesnici v Jířetíně pod Bukvou. Jan Schovánek, který si kolem roku 1899 nechal poněmčít jméno na Johann Schowanek, začal svoji kariéru v soustružnické firmě prarodičů v Rokytnici nad Jizerou. Práce se dřevem jej již neopustila a v roce 1896 založil v Desné firmu na výrobu dřevěných perel, která se po třech letech přestěhuje do Jířetína a dřevěné výrobky začne vyvážet do světa. První světová válka zajistí Schowanekovi zakázky knoflíků pro vojenské uniformy. Největší změna přichází po válce, syn Hans prosazuje myšlenku na výrobu dřevěných stolních her a hraček a ta se stává

⁴² SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 33.

⁴³ Pod rejstříkovým číslem 40181/5-4782, převzato ze stránek Národního památkového ústavu. [cit. 2.1.2012]. Dostupné z URL: <<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>>.

⁴⁴ Představiteli římskokatolického řádu paulánů, řádu nejmenších bratrů.

⁴⁵ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 33.

⁴⁶ Tamtéž, s. 33.

pro oblast proslulou. Se značnými změnami zůstala výroba drobných dřevěných hraček dodnes v místní firmě Detoa Albrechtice.⁴⁷

3.2. Sepulkrální památky

Albrechtický hřbitov se nachází na úbočním svahu přímo nad obcí, vedle místního dominantního kostela sv. Františka z Pauly. Je rozdělen na dvě části, kdy při vstupu na hřbitov se vpravo nachází samostatné křídlo, ohraničené obdélníkovou stromovou alejí (**mapa 1**). V centru této části se nalézá samotná mohutná hrobka Johanna Schowanka, které předchází drobná vyhlídka se žulovou zdí. Staré hrobky na druhé části hřbitova jsou většinou ve velmi špatném stavu a velká část z nich je již téměř neidentifikovatelná.

3.2.1. Mauzoleum Johanna Schowanka

Specifická hrobka Johanna Schowanka je první dominantou, kterou návštěvník albrechtického hřbitova spatří (**obr. 1**). Postavit ji nechal Johannův syn Hans po otcově smrti v roce 1935. Autorství se nepodařilo zjistit. Je však možné, že hrobku navrhl jablonecký architekt Robert Hemmrich, který během 30. let pro Schowanka projektoval funkcionalistickou vilu v Jířetíně.

Bílá kamenná hrobka na první pohled zaujme vstupním portálem, který je ve třech řadách zdoben pravidelnými geometrickými prvky. Ty na několika místech chybí, je to však jediná známka poškození. Figurální kompozice nad portálem je zbudována jako přímá součást stěny a podporuje tak pravidelný tvar objektu (**obr. 2**). Reliéf zobrazuje pravděpodobně samotného Schowanka s pozůstalou rodinou. Truchlící osoba po jeho levé ruce je jeho žena a po pravici jeho malá dcera a syn Hans, kteří k němu s obdivem vzhlížejí. Celkový výjev, s odkazem na prosté látkové oblečení, připomíná antickou tragédii. Ústřední postava drží v levé ruce kotvu, která může z křesťanské symboliky odkazovat na sv. Mikuláše a štědrost Schowanka ke svým zaměstnancům, nebo obecný význam křesťanské ctnosti – naděje.

Vnější část hrobky je zakončena pravidelnou kopulí, na jejímž vrcholu je železný kříž⁴⁸. Uvnitř stavby se nachází drobný, decentní, dřevěný oltář se zlaceným nápisem:

„JOHANN SCHOWANEK“⁴⁹

⁴⁷ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 32.

⁴⁸ Kříž má v křesťanské tradici základní význam jako symbol nesmrtnosti, víry a vítězství Ježíše Krista nad smrtí a objevuje se na téměř všech sepulkrálních památkách jako jejich základní prvek.

3.2.2. Rodinná hrobka Feixe

Hrobka rodiny Feixů má poměrně jednoduchou kompozici (**obr. 3**). Centrální část, ohraničená dvěma pravidelnými pískovcovými sloupy, vytváří drobnou vklenutou svatyni. V ní se nachází podstavec s vázou a zdobený nápis: „FAMILIE FEIX“. A pískovcová stříška má ve svém štítě vytesaný drobný kříž.

Novoklasicistní urna neobsahuje ostatky a slouží jako ozdobný prvek: „*V náhrobní imaginaci této doby symbolická „urna“ všeobecně splývá s „vázou“, která se zase v této souvislosti vesměs stává „smuteční vázou“.*“⁵⁰ Váza zde tak slouží jako hlavní ozdobný prvek hrobky a je jejím dominantním prvkem. Boční desky s nápisy pochovaných jsou nezničené a společně s datací na kamenném víku se dá stáří hrobky umístit do roku 1904, kdy zemřela Karolina Feix. Hrobka není autorsky signovaná.

Bratři Max a Alfréd Feixovi vedli na začátku 20. století rodinnou sklářskou firmu, založenou jejich otcem Johannem v roce 1861. Společnost Gebrüder Feix, obchodující s broušeným sklem a bižuterií, měla se svou kolekcí úspěch na Světové výstavě v Paříži roku 1889 a zboží vyvážela do USA nebo i s pomocí anglických prostředníků na africkou půdu.⁵¹

3.2.3. Rodinná hrobka Rosslera

Klasicistně zdobená rodinná hrobka A. Rosslera je velmi poničená (**obr. 4**). Dochované jsou především dva nosné pískovcové sloupy s hlavicí zakončenou bohatými volutami. Patrné jsou i drobné listové ozdoby (**obr. 5**). Čitelný je horní nápis pod štítem: „FAMILIE A. ROSSLER“. Nápis u paty sloupů pouze naznačuje, že obsahoval římské číslice. V centrální části je prostor pro sochu nebo vázu, ta však chybí. Desky se jmény zemřelých jsou také rozbité a jejich otisk v kameni nečitelný. Hrobka ve svém nezničeném stavu mohla být velmi reprezentativní, dnes bohužel zbývá jen část jejího zdobení a datace na kamenném víku k roku 1888.

⁴⁹ Přepis z náhtobku.

⁵⁰ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. S. 179.

⁵¹ NOVÝ, Petr. *Lisované sklo a krystalerie v Jizerských horách*. Vydání 1. Desná v Jizerských horách Jablonec nad Nisou: Ornela - Muzeum skla a bižuterie, 2002. 222 s. ISBN 80-86397-01-7. S. 120-121.

3.2.4. Rodinná hrobka Brücknera a Müllera

Z větší části dochovaná hrobka z prvního desetiletí 20. století zaujme především sloupy z červeného leštěného mramoru (**obr. 6**). Vedle kamenného kříže na vrchu frontonu se nachází ještě druhý kříž s drobným andělíčkem přímo na nápisové desce, který vychází z drobných mraků a připodobňuje tak cestu do nebe.

Pod kresbou andělíčka s křížem se nacházejí zdobeným písmem jména dvou rodin, která jsou zde pochována:

„RUHESTATTE
der
FAMILIE
WENZEL BRUCKNER
und
HUGO MULLER
aus
ALBRECHTSDORF“⁵²

Pod hořením štítem se také nachází německý nápis:

„HIER WALTET EWIGER FRIEDE“⁵³

Pravá deska se jmény členů rodiny Brücknera je rozbitá a chybí tak údaje o smrti prvního pochovaného. Zajímavé je také pravidelné zakončení obou bočních křídel drobným pískovcovým motivem secesního listu.

3.2.5. Náhrobek Schicketanze

Poslední zde zmíněná hrobka z albrechtického hřbitova je jediná, u které se nachází sepulkrální socha (**obr. 7**). Nádherná pískovcová soška truchlícího anděla, který objímá pravidelný kříž a hlavně typicky klasicistní vázu, přes kterou má z jedné strany puštěnou drapérii.

Dochovaná je již jen jedna ze dvou desek s nápisy zemřelých a i ta je z části zničená. Patrná je především její horní výzdoba, na které se nachází část věnce, nejspíše vavřínového. Ten odkazuje na Kristovo vítězství nad smrtí. Čitelná jména zemřelých jsou Marie a Robert

⁵² Přepis z náhrobku. Překlad autora – Hrob rodiny Wenzela Brücknera a Huga Müllera z Albrechtic.

⁵³ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Zde panuje věčný klid.

Schicketanzovi. Robert Schicketanz byl „Glasfabrikant“⁵⁴, ale již se nepodařilo zjistit, jestli působil přímo v Albrechticích. Podle stěží čitelného data na původním místě první desky, je hrobku možné datovat okolo roku 1890. Autorsky signovaná není bohužel ani pískovcová socha.

⁵⁴ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Sklář.

4. Desná

4.1. Historie města

Desná vznikla stejně jako Albrechtice na novém panství Desfoursů asi o dvacet let později.⁵⁵ Jmenovala se původně po svých majitelích – Desfoursdorf, než se ujal název Dessensdorf podle blízkého potoka.⁵⁶

Když se v roce 1880 osamostatnila od Albrechtic, rozrůstal se v obci veliký sklářský komplex rodiny Riedlů. Jméno Riedl do oblasti vstupuje v roce 1849, kdy třicetiletý Josef Riedl kupuje chátrající a neprosperující sklářské hutě v oblasti. Riedlův věhlas pomalu stoupá a jeho sklo se stává v oblasti dominantní. V roce 1873 mu přinese věhlas výstava ve Vídni a rok poté se otvírá obchodní trasa díky stavbě železnice ze Železného Brodu do Tanvaldu.⁵⁷

V roce 1886 Josef Riedl přenechává firmu synovi Josefovi již jako prosperující podnik, který je soběstačný a v desítkách hutí umožňuje pracovní příležitost téměř celému Jablonecku. Výroba expanduje do celé Evropy a specifické zlacené novorenesanční poháry a kostní sklo⁵⁸ se prodává i v Benátkách. Josef Riedl mladší v roce 1890 navštívil výstavu v Paříži, a po návratu nechává vyrábět malovaná skleněná svítidla i přímo žárovky.⁵⁹

Významnou změnou pro Desnou a její obyvatele se staly události tragického data 18. září 1916. Na drobné říčce Bílé Desné, tekoucí po úbočích Jizerských hor, byla v tomto roce postavena sypaná hráz, která vytvořila přes 200 metrů dlouhou přehradu. Stavební práce však nebyly kvalitní a 18. září hráz nevydržela a protrhla se. Masa vody zaplavila celé údolí a zamířila na Desnou, kterou z velké části zdecimovala. O život přišlo 62 lidí, spousta dalších ztratila domov a na čas znemožnila obyčejný i průmyslový život v oblasti.⁶⁰ Důsledkem této nehody byly také zastaveny práce na podobných sypaných přehradách. Jako zásobárna vody pro oblast Jizerských hor dodnes slouží vodní nádrž Souš ležící na Černé Desné. Tragickou událost připomínají dva památníky v Desné a zbytek protržené přehrady, dodnes ležící na Bílé Desné.

⁵⁵ Karel Kučera uvádí rok 1691. KUČERA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: díl 1. A-G*. Vydání 1. Praha: Libri, 1996. 874 s. ISBN 80-85983-13-3. S. 645.

⁵⁶ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 34.

⁵⁷ Tamtéž, s. 36.

⁵⁸ Unikátní průsvitné zakalené sklo.

⁵⁹ Tamtéž, s. 38.

⁶⁰ K tématu protržené přehrady více např. URL: <<http://www.osadajizera.cz/prehrada.html>>.

Po druhé světové válce se zadlužený Riedlův podnik přeměňuje zpět na malou moderní sklářskou manufakturu. Ta je však záhy znárodněna. Po roce 1989 vzniká v oblasti akciová společnost Ornela, později Jablonex Group.⁶¹ Dnes, po značných nedávných problémech, sklářské podniky v Desné stále fungují pod koncernem Preciosa.

4.2. Sepulkrální památky

Dominantou Desné je jistě monumentální novorománsko-gotická hrobka Josefa Riedla nad městem. Ale i na místním hřbitově, který vznikl po roce 1880, kdy se Desná osamostatnila, nalezneme několik zajímavých sepulkrálních památek (**mapa 2**).

Zajímavostí je památník protržení přehrady na Bílé Desné, jehož známější varianta ve městě je dnes nemovitou kulturní památkou.⁶² Tento památník byl odhalen 10. října roku 1937 (**obr. 8**). Skládá se ze žulového balvanu, který se na dnešní místo dostal s masou vody při katastrofě, a desky, na které je napsáno:

„POUTNÍČE – POSTŮJ!
DNE 18. ZÁŘÍ 1916 PROTRHLA SE HRÁZ
ÚDOLNÍ PŘEHRADY, ROZPOUTANÉ ŽIVLY
PROMĚNILY NAŠE CHUDÉ ALE KRÁSNÉ
ÚDOLÍ V SUTINY
62 OBĚTÍ NA ŽIVOTECH
33 ZNIČENÝCH A
69 POŠKOZENÝCH DOMŮ
307 OSOB BEZ PŘÍSTŘEŠÍ.
TENTO BALVAN VLNAMI PŘIPLAVENÝ,
JEST SVĚDKEM ONOHO SOUDNÉHO DNE“⁶³

Zakončen pod textem rytinou protržené přehrady. Méně známý památník se nachází již na desenském hřbitově a je zpodobněn do formy žulové hrobky s jednoduchými postranními sloupy, překlenuté architrávem a zakončené štítem s drobným kamenným křížem (**obr. 9**). Na překlenutí je čitelný německý nápis:

⁶¹ PATOČKOVÁ, Dagmar, a kol. *Jablonex: 50 let ve světě bižuterie*. Vydání 1. Jablonec nad Nisou: Jablonex – vydání vlastní, 2002. 156 s. ISBN neuvedeno. S. 5-25.

⁶² Pod rejstříkovým číslem 12788/5-12, převzato ze stránek Národního památkového ústavu. [cit. 10.11.2011]. Dostupné z URL: <<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>>

⁶³ Přepis z památníku.

„Opfer des Dammbbruches vom 18. 9. 1916“⁶⁴

A pod ním jsou následně na desce ve třech sloupcích jména zemřelých při katastrofě.

4.2.1. Riedlova hrobka

Hrobka s vnitřní kryptou, kterou pro svého otce nechal postavit Josef Riedl mladší, je ze své polohy nad městem dodnes na první pohled viditelnou dominantou (**obr. 10**). Je vedena jako nemovitá kulturní památka.⁶⁵

Tato novorománsko-gotická stavba byla budována v letech 1889-1890 na návrh libereckého architekta Adolfa Bürgera.⁶⁶ Spodní část hrobky je postavena z místní žuly a vnější kaple ze žlutého hořického pískovce.

Na první pohled zaujme především přední část se zdobným portálem, plynule přecházející do drobné věžičky se zvonem. Patrná je i pískovcová novogotická kružba u oken, která dělí horní část oken, a v zadní části stavby mírně vyklenutá pravidelná oltářová apsida (**obr. 11**). Kromě rohových věžiček a dvou křížů – jednoho pískovcového nad portálem a železného na věži, nemá stavba zvenčí více sochařské zdobení.

Hrobka v posledních letech prošla nákladnou renovací a bude již otevřena návštěvníkům i zevnitř.

4.2.2. Rodinná hrobka Antona Johna

Novorenesanční hrobka rodiny Johnů zaujme především zdvojením sloupů s dřívky z leštěného mramoru (**obr. 12**). Vedle pravidelných sloupů jsou působivé především tři horní zdobné motivy mušle⁶⁷ a zpracováním odkazuje na hrobku Brückner a Müller v Albrechticích (**kap. 3.2.4**). Ani tento náhrobek není signován, je ale velice pravděpodobné, že pocházejí ze stejné dílny z prvního desetiletí 20. století.

Pod centrálním ozdobným prvkem se nalézá vytesaný nápis:

„EWIGER FRIEDE“⁶⁸

I ten je podobný hrobce v Albrechticích a je to jediný typ náhrobního nápisu v této oblasti.

⁶⁴ Přepis z památníku. Překlad autora – Oběti selhání přehrady z 18. 9. 1916.

⁶⁵ Pod rejstříkovým číslem 11673/5-5793, převzato ze stránek Národního památkového ústavu. [cit. 6.12.2011]. Dostupné z URL: <<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>>

⁶⁶ Autor např. části Liebiegovy vily v Liberci, nebo novogotického kostela Božího srdce také v Liberci.

⁶⁷ Jako křesťanské symboliky křtu.

⁶⁸ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Věčný klid.

4.2.3. Rodinná hrobka Stefana Umanna

Specifická kopulovitá kamenná hrobka, která inklinuje spíše k soukromé rodinné kapli (**obr. 13**). Je vytvořena centrálním kamenným obloukem, na jehož vrcholu se nachází kříž. Pod lomem kopule je zaoblená deska s nápisem: „FAMILIE STEFAN UMANN“⁶⁹ a tři desky se jmény pochovaných. Tato na první pohled jednoduchá, ale působivá hrobka pochází z období okolo roku 1900.

4.2.4. Rodinná hrobka Roeslera

Na této rodinné hrobce na první pohled zaujme masivní bílý kříž uprostřed kompozice (**obr. 14**). Klasicistní kompozice je tvořena vysokými sloupy se zdobenou hlavicí, jež překlenuje klasické horní kamenné kládí. Na něm je patrná stopa po nápisu, který je však nečitelný. Hrobka se dá datovat přibližně do roku 1900.

Zajímavostí hrobky rozhodně je, že se bílý kříž nachází připevněn na umělém kamenném podstavci, který je ztvárněn jako přirozený, přírodní prvek. Toto spojení klasicismu a až romantického prvku přírody je na hřbitovech na Jablonecku ojedinělé.

4.2.5. Rodinná hrobka Hermanna Scholze

Žulová hrobka vyniká především diametrální geometrickou výzdobou, v jejímž tvaru se dá identifikovat kříž (**obr. 15**). Hrobka pochází z 30. let 20. Století a na zakulaceném kamenném vrcholu je opět tradiční německý nápis:

„EWIGER FRIEDE“⁷⁰

Pod tímto nápisem je, dnes již těžko rozeznatelná, ornamentální kresba.

4.2.6. Náhrobek neznámého

Jediná dochovaná jednofigurální kamenná socha na hřbitově v Desné je tato dívka, klečící na levém koleni na žulovém podstavci (**obr. 16**). Řemeslně krásně provedená socha, autor bohužel neznámý.

⁶⁹ Přepis z náhrobku.

⁷⁰ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Věčný klid.

Osoba dívky pravděpodobně nepředstavuje nikoho konkrétního a jedná se o klasickou truchlící postavu: „*Plačka má při náhrobku význam nejobecnější, neboť jejím jediným posláním zůstává právě truchlení*“⁷¹

V tomto konkrétním případě je žal dívky vytvořen předkloněnou hlavou se zobrazenou, ale poměrně bezvýraznou tváří a volně položenou rukou podél těla.

4.2.7. Rodinná hrobka Josefa Schnabela

Z velké části již rozpadlá klasicistní hrobka má několik dochovaných ozdobných prvků (**obr. 17**). Předně to jsou dva bílé sloupy s bohatě zdobenou hlavicí a věnec s palmovou ratolestí v tympanonu. Pod ním je již těžko čitelný nápis:

„RUHESTÄTTE“⁷²

Hrobka je bohužel ve velmi špatném stavu, desky s pohřbenými chybí a samotná výzdoba je již také těžko patrná. Přesto se jedná o velice reprezentativní hrobku z konce 19. století.

4.2.8. Rodinná hrobka Eduarda Priebseha

Podobný případ, jako u předcházející hrobky, je i zde. Klasicistní hrobka Eduarda Priebseha je v o něco lepším stavu, přesto ozdobné prvky na bočních stěnách chybí (**obr. 18**).

Dominantou pískovcového náhrobku je její horní tympanon, zdobený květinovými motivy. Pod ním se nachází jasně čitelný zlacený německý nápis:

„RUHSTAETTE“⁷³

Patrné jsou i zlacené motivy lístků ve vnitřní části náhrobku. Zajímavostí je dochovaný závěsný hák na smuteční lucernu, který se nachází v prostoru mezi sloupy. Je vyveden v uzavřeném listovém motivu a koresponduje tak tvarem s rozevřenými volutami na hlavicích sloupů.

⁷¹ PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. S. 149.

⁷² Přepis z náhrobku. Překlad autora – Hrob.

⁷³ Přepis z náhrobku.

5. Držkov

5.1. Historie obce

Obec Držkov patří mezi nejstarší osady na Jablonecku. Byla založena z hradu Navarova za doby pánů ze Železnice již ve 14. století, první zmínky pocházejí z roku 1341.⁷⁴

Současně s prvními chalupami byl vystavěn dřevěný kostelík sv. Bartoloměje a držkovská fara. Ve druhé polovině 14. století zde působili řádoví bratři cyriaci, od husitských válek kněží pod obojí. Roku 1651 byla založena matrika při držkovské faře, která měla sloužit jako podklad k evidenci poddaných, neboť až do této doby neměly fary ani vrchnosti přesný přehled o početním stavu rodin.⁷⁵

Roku 1670 dala paní na Navarově Marie Angela de Lakotte strhnout dřevěný kostelík a vystavět nový kamenný s mohutnou věží. V roce 1850 se zvětšovala kapacita kostela (dnes nemovitá kulturní památka⁷⁶) a bohoslužby se konaly v drobné dřevěné kapličky, která byla umístěna v pravém rohu hřbitova a po skončení přestavby zbořena.⁷⁷

V druhé polovině 19. století, při realizaci stavby silnice, spojující hlavní komunikační uzel mezi Železným Brodem a okolními vesnicemi, se musela zbourat hrobka, ve které byli umístěni páni z Ehrenberka, dřívější majitelé Navarova. Ta byla přesunuta do vnitřních prostor kostela. Hrobka byla přibližně v místech, kde se dnes nalézá křižovatka mezi hlavní silnicí ze Železného Brodu na Harrachov a silnicí na Zásadu.⁷⁸

V poválečných letech se v Držkově formuje československá církev a dochází k drobným potyčkám s farním úřadem. 13. 3. 1921 slouží první mši a rok poté v březnu obsazují kostel pro sebe. Řešením se stává výstavba „Husova domu“ s oltářem uvnitř, která bude sloužit pouze pro jejich účely. Během stavby budovy se dva roky československá církev

⁷⁴ Kronika obce Držkov, s. 34-35. Dodnes uložena na Obecním úřadě v Držkově. Ve 20. letech 20. století první 2 knihy kroniky napsal kněz Jan Hrdý. Narodil se v Ostroměři u Hořic 30. října 1865. V letech 1899-1917 působil jako farář v Josefově Dole, kde se v něm podle jeho slov vzbudil zájem o historii regionu. Jestli si kroniku u něj někdo přímo objednal či zadal, nebo psal čistě ze svého zájmu, však neuvádí. První dvě kapitoly kroniky jsou věnované historii oblasti a především navarovského panství od konce 14. století. V dalších kapitolách postupně rozebírá historii sklářství v oblasti, držkovskou faru a samotné obyvatelstvo. Jan Hrdý pracoval především s církevními prameny, které jsou dnes uloženy v SOA Jablonci nad Nisou a prameny velkostatku Navarov, které dnes nalezneme jako fond Velkostatek Navarov v Státním oblastním archivu v Litoměřicích. Po smrti Jaroslava Hrdého v roce 1926 pokračoval v psaní kroniky učitel Josef Mejsnar.

⁷⁵ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 86.

⁷⁶ Pod rejstříkovým číslem 102228, převzato ze stránek Národního památkového ústavu. [cit. 6.12.2011]. Dostupné z URL: <<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>>

⁷⁷ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 86.

⁷⁸ Kronika obce Držkov, s. 36.

scházela v místní sokolovně. Oltář je dodnes zachovaný, dům však slouží především jako byty a ordinace zdravotní služby.

V pravém rohu u vstupního portálu do kostela sv. Bartoloměje ještě donedávna stála státem chráněná barokní pískovcová socha Anděla strážného⁷⁹, která byla pořízena farářem Danielem Metelkou v roce 1778 z výtěžků jim organizovaných pašijových her.⁸⁰ Po skončení drobných oprav kostela v roce 2000 však byla neznámým pachatelem socha z podstavce odcizena. Jelikož se jednalo o masivní těžký kus pískovce, nacházející se ve středu obce, musel být pachatel velmi dobře vybavený a místo mít předem připravené. Socha se dnes patrně nalézá u některého soukromého sběratele v zahraničí, to je však velmi těžko zjištělné. Několik měsíců po tomto incidentu dochází ještě ke vloupání do kostela, kde je odcizeno několik obrazů a poničena soška sv. Václava. Ta je dnes již opravena.

Držkov byl v 19. století vyhlášen svými kapelami, tzv. *harmoniemí*. V polovině 19. století zde bylo padesát hudebníků, kteří se vydávali do Krakova, ruského Polska, na Litvu i Ukrajinu. Členové těchto kapel, zvaní na východě *Bohemci*, měli vynikající pověst. Až do šedesátých let byli držkovští muzikanti zvaní na venkovská šlechtická sídla, zde je zahrnovali přízní a penězi. Říkalo se, že ten nebo onen *chodí bandem* do Ruska. Zkušení kapelníci brali s sebou často mladé hochy, které předtím naučili dobře hrát na jeden nebo několik nástrojů. Byla-li nabízená štace velká a dobrá, spojovalo se několik kapel do větších harmonií.⁸¹

Při rozmachu sklářství v druhé polovině 19. století nezůstali mimo ani obyvatelé Držkova a v domácnostech sekali a brousili skleněné korále. Část z nich pracovala i v nedaleké spřádací továrně Jana Liebiga. Tak tomu zůstalo až do padesátých let 20. století, kdy v obci vznikla společnost Technosklo, která vyrábí technické a laboratorní sklo dodnes.⁸²

5.2. Sepulkrální památky.

Současná podoba hřbitova pochází z roku 1864, kdy při stavbě silnice na Zásadu byla část původního hřbitova zrušena a přesunuta na dnešní severní svah (**mapa 3**).⁸³

Při příchodu ke vstupu na držkovský hřbitov si nelze nevšimnou pamětní desky, umístěné na levé straně vstupní brány (**obr. 19**). Na středně velké bronzové desce je nápis:

⁷⁹ Pod rejstříkovým číslem 26454/5-15, převzato ze stránek Národního památkového ústavu. [cit. 6.12.2011]. Dostupné z URL: <<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>>

⁸⁰ V Držkově bylo jejich pořádání na místě dnešní pozice sochy sv. Františka Serafinského.

⁸¹ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 90.

⁸² Tamtéž, s. 91.

⁸³ Tamtéž, s. 87.

„ZDE NA HŘBITOVĚ ODPOČÍVAJÍ DĚLNÍCI
PADLÍ OLOVEM A BODÁKEM V BOJI SVÉM
ZA SKÝVU CHLEBA PŘI STÁVCE SVÁROVSKÉ

31. 3. 1870.⁸⁴

Současně ve středové části hřbitova stojí necelé tři metry velký čtyřstěnný žulový pomník s drobným křížem na vrcholu (**obr. 20**). Tento pomník je dnes nemovitou kulturní památkou.⁸⁵ Stejnou bronzovou desku s drobným popisem události nalezneme i na něm, doplněný dále o seznam padlých dělníků:

„FRANT. BARTL
Z POPELNIC
JOS. LINDHART
ZE SMRŽOVKY
PAVLÍNA LINKOVÁ
Z ALBRECHTIC
FRANTIŠEK DUŇKA
Z DRŽKOVA
JOSEF PAVLATA
Z HOŘ. HAMRŮ
JÁCHYM FIŠER
Z D. HAMRŮ.“⁸⁶

O události Svárovske stávký více v kapitole 10.1.

5.2.1 Rodinná hrobka Kopalů

Po průchodu branou držkovského hřbitova se nalézá po levé straně hřbitovní zdi první místní dominantní náhrobek (**obr. 21**). Rodinná hrobka Kopalů, zapuštěná zadní pískovcovou deskou do profilu zdiva a ve svém levém rohu navazující na kostel sv. Bartoloměje, je složená ze tří částí. Centrální, se samotným nápisem zesnulých, je osovou souměrností ohraničena dvěma hexagonálními sloupy z leštěného červeného mramoru. Z obou stran na ně doléhají boční křídla s nádobami na svíčky.

⁸⁴ Přepis z pamětní desky.

⁸⁵ Pod rejstříkovým číslem 24308/5-14, převzato ze stránek Národního památkového ústavu. [cit. 6.12.2011]. Dostupné z URL: <<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>>

⁸⁶ Přepis z pamětní desky.

V centrální části náhrobku dominuje bílý reliéf s podobiznou obličejů Ježíše Krista na pravidelném bílém kříži. Autorské určení náhrobku není známo. Vytvořena byla okolo roku 1905. Samotný stav náhrobku je ve velmi dobrém stavu. Znaky opotřebení vlivem klimatických podmínek nese pouze pískovcová špice v horní části a po stranách bočních křídel, která má už z velké části nazelenalou barvu.

5.2.2. Rodinná hrobka Johanna Preisslera

V horní části hřbitova je dále k nalezení hrobka rodiny Johanna Preisslera, ředitele sklářské fabriky v Rejdicích (**obr. 22**). Náhrobku dominuje pískovcová socha Ježíše Krista s malým andělíčkem u pravé nohy, stojícího na pravidelném pískovcovém čtyřstěnném soklu (**obr. 23**). Socha je ve velmi dobrém stavu, kromě kousku spodní drapérie, která se odlomila, v levém dolním rohu soklu je čitelně rozeznatelný nápis autora – kamenická dílna J. Řeháka v Turnově⁸⁷. Hrobka pochází z let 1911-1912.

Specifikem hrobky jsou také desky se jmény zesnulých, které jsou umístěny mimo centrální sokl se sochou a jsou tak umístěny na dvou postranních podstavcích z leštěné žuly.

5.2.3. Rodinná hrobka Brúnova

Monumentální hrobka v centrální části držkovského hřbitova zaujme na první pohled (**obr. 24**). Tato architektonická moderna ze třicátých let 20. století má především velmi zdařilou kompozici sloupů z leštěného mramoru. Po obou stranách vzájemně odsunutě dvojice a středová trojice, vytvářející trojúhelník, mezi které je vsunuta příčná kamenná deska s nápisem: „RODINA BRUNOVA“.

V horní období tympanonu jsou na první pohled patrné tři zdobné oválné ornamenty, podporující pravidelnou geometrii náhrobku. S tou korespondují i vystupňované bloky, které se postupně od kraje směrem ke kovaným lampám zvedají a vytvářejí tak iluzi schůdků k věčnému světlu.

Jasně bílá socha ženy v prostém rouchu vsazená ve spodní části náhrobku může být personifikací sv. Marie Magdalény, truchlící pod Kristovým křížem. Jelikož je však bez

⁸⁷ Kamenická dílna, ze které pochází velká část náhrobků v Železném Brodě a Pojizeří. Je i autorem hrobky Antonína Nykrína ve Velkých Hamrech.

insignií (typická lebka), jedná se spíše o obecné zobrazení plačky. Podpis autora i zde chybí, pravděpodobně ji vytvořil někdo jiný, než zbytek hrobky, nebo pochází ze starší doby.

5.2.4. Náhrobek Petra Kopala

Nejstarší dochovaný náhrobek na hřbitově patří Petru Kopalovi (**obr. 25**). Pískovcový náhrobek je složený ze dvou částí. Podstavec, na kterém je reliéf sv. Petra, držícího dva klíče v levé ruce. Nad ním se nachází epitaf:

„Zde v pánu odpočívá a slavného
zkříšení očekává PETR KOPAL rolník z Jílového čís.
zesnul v Pánu 6. března 1860 kdy
maje věku svého 65“⁸⁸

Nad tímto nápisem dominuje druhá část náhrobku, tvořená pískovcovou sochou Ježíše Krista, oblečeného v propracované drapérii, který v levé ruce nese kříž. Podstavec ani socha nejsou bohužel signovány autorem.

⁸⁸ Přepis z náhrobku. Číslo domu je již nečitelné.

6. Hut'

6.1. Historie obce

Obec Hut', nalézající se nejbližší hřebenu Černé studnice, je jednou z nejmladších obcí v oblasti. Na jejím dnešním místě existovala již v 15. století malá osada jménem Stanovsko. Avšak při vypálení Jablonce, Mukařova, Jistebka a Maršovic 30. srpna 1469 vyhořela.⁸⁹

V roce 1558 člen sklářského rodu Johann Schürer v této oblasti zřizuje sklárnu a pomalu se tak buduje osada, která si nese název podle svého primárního zaměření - Hut'. Místo si Schürer vybral z jeho poměrně strategicky umístěné pozice blízko k osadě Zásada a farní vesnici Držkov, přes které vedla cesta do Navarova. Sklárna samotná byla zřízena na potoce Žernovník, v jehož okolí byly skály s peckami čistého křemene a hluboké lesy, takže na surovinu bohaté místo.⁹⁰

Sklářská hut' farně spadala k držkovskému kostelu. Hut'mistr Georg Wander, který sklárnu přebudoval a rozšířil o hutní statek, usiloval koncem 17. století o zřízení vlastní kaple, kde by se mohly vést drobné bohoslužby o svátcích pro obyvatele, kteří nebyli schopni dostat se do Držkova. V roce 1694 získal povolení a v Huti vyrostla drobná dřevěná kaple. Na samotné instrukce, jak a za jakých podmínek by měla být kaple k bohoslužbám používána, však Georg čekal dalších 15 let.⁹¹ Roku 1712 se mu dostalo povolení, že pro sebe a svou rodinu může o nedělích a svátcích nechat sloužit mše - za podmínek špatného počasí, které by znemožnily cestu do držkovského kostela.⁹²

Po smrti Georga Wandera byl hutní statek v roce 1717 prodán hraběnce Polyxenii Alžbětě Desfoursové za 4700 zlatých, z toho bylo sto zlatých určeno na udržování kaple. Sklárna již v této době měla problémy s nedostatkem dřeva, které se muselo dopravovat z větší dálky a z těchto důvodů byla počátkem 19. století postupně její výroba omezována, až hutě natrvalo vyhasly.⁹³

Dřevěná kaple postupem času chátrala, a zbylé obyvatelstvo, v této době pracující především jako hospodáři nebo obchodníci se zbožím ze stále fungujících skláren v okolních obcích, nemělo dostatek prostředků pro její rekonstrukci. Nová kaple sv. Vojtěcha byla

⁸⁹ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 78.

⁹⁰ Tamtéž, s. 79-80.

⁹¹ Tamtéž, s. 78-79. Jan Hrdý v Držkovské kronice tyto události popisuje značně negativně, jelikož upřednostňoval nadřazenost farního kostela v Držkově.

⁹² Tamtéž, s. 80.

⁹³ Tamtéž, s. 81.

v dubnu 1749 vysvěcena v Zásadě, tedy na poloviční cestě mezi Hutí a držkovskou farou. Obec tak ztratila potřebu pro vybudování nového církevního stánku. Huť se rozšířila na jižnější svah, čemuž dopomohla výstavba okresní silnice v 19. století, která změnila podobu sklářské lokality.⁹⁴

Oblast původního hutního statku postupně zarostla smrkovým lesem, přesná pozice umístění staré kaple není známa, ale nejspíše stála v blízkosti místa pískovcového pomníku, který dnes v lese označuje lokalitu původní schürerovské hutě a je veden jako nemovitá kulturní památka⁹⁵.

6.2. Sepulkrální památky

Hřbitov v Huti se nalézá na svahu na kraji obce. Velká část, převážně německých, hrobek je ve velmi špatném stavu. Přesto se i zde dají nalézt poměrně zajímavé typy sepulkrální architektury a plastiky (**mapa 4**).

6.2.1. Rodinná hrobka Zasche

Hlavní dominantou huťského hřbitova je tato monumentální rodinná hrobka sklářského mistra Johanna Zasche ze začátku 20. století (**obr. 26**).

A klasický fronton s bohatou ornamentální výzdobou, nad nímž je vztyčen kamenný kříž. Na kládě se nalézá deska s německým nápisem:

„RUHESTÄTTE DER FAMILIEN
GEBRÜDER ZASCHE“⁹⁶

V centrální části této edikuly, ohraničené dvěma novoklasicistními bohatě zdobenými sloupy, se nachází působivá postříbřená plastika kázajícího Ježíše Krista⁹⁷. Postava je oděna do propracované drapérie a je bosa. Její současný zchovalý stav odkazuje na to, že byla v minulosti restaurována. Autorská signatura není patrná ani u této hrobky.

⁹⁴ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 81..

⁹⁵ Pod rejstříkovým číslem 15286/5-86, převzato ze stránek Národního památkového ústavu. [cit. 6.12.2011]. Dostupné z URL: <<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>>

⁹⁶ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Hrobka rodiny bratří Zschů.

⁹⁷ Kázajícího nebo zmrtvýchvstalého.

6.2.2. Rodinná hrobka Reinholda Simma

Druhou poměrně zachovalou hrobkou na tomto hřbitově je novobarokní kamenná hrobka rodiny Reinholda Simma s pískovcovou sochou Panny Marie (**obr. 27**). Ta je zde zobrazena jako korunovaná a pečující matka ve stoje, podpírající malého hochu, který stojí na kulatém podstavci.⁹⁸

Nad výklenkem se sousoším se nachází jediná dochovaná deska s drobným křížkem a nápisem:

„Familiengrab
REINHOLD SIMM“⁹⁹

6.2.3. Hrob Theresie Bergmann

Kamenný náhrobek v centrální části hřbitova zapůsobí především masivním křížem na svém vrcholu (**obr. 28-29**). Ve středu kříže se nacházejí spojené symboly kotvy, srdce a kladiva.¹⁰⁰ Zároveň je doplněn dvojicí ozdobných listů ve spodní části.

Epitaf na obloukové desce je poměrně rozsáhlejší, než u předchozích náhrobků a objevuje se zde i zdůraznění dobrosrdečnosti pochované:

„Hier ruhet
Theresia
Bergmann
geb. Wenzel.
Geb 1. Juli 1813 gest. 22. Nov. 1892.
Ein edles Herz
voll seltener Güte!“¹⁰¹

Může jít o shodu jmen, na Jablonecku nic neobvyklého, ale pravděpodobně byla v příbuzenském vztahu s Jáchymem Wenzelem, který v roce 1857 v obci postavil první mačkárnou na sekání perel.¹⁰²

⁹⁸ Personifikace Jezulátka, stojícího na zeměkouli – jeden z atributů Panny Marie.

⁹⁹ Přepis z náhrobku. Překlad autora – rodinný hrob Reinholda Simma.

¹⁰⁰ Symboly třech křesťanských ctností – kotva je naděje, srdce je láska a kladivo, společně s křížem, víra.

¹⁰¹ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Zde spočívá Theresia Bergmann narozená Wenzel. Narozená 1 července 1813 a zemřela 22 listopadu 1892. Ušlechtilé srdce plné cenného dobra.

¹⁰² SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 81.

7. Jablonec nad Nisou

7.1. Historie města

Dnešní okresní město vzniklo pravděpodobně na křižovatce cest od Železného Brodu k Liberci a od Turnova k Jizerským horám, směrem na Frýdlantsko. O středověké minulosti existuje však velmi málo informací.¹⁰³

Od začátku husitských válek se dochovala jedna z prvních zmínek o Jablonci. V bojích krále Jiřího z Poděbrad se slezským šestiměstím (Žitava, Budyšín a další) byl Žitavskými Jablonec a přilehlé oblasti **30. srpna 1469 do základů vypáleny**. Ještě v roce 1543 bývala obchodníky oblast označována jako „*Jablonec pustý*“.¹⁰⁴

Na počátku 17. století dochází v obnovené obci k osidlování převážně německým etnikem. Začínají se zde objevovat předkové budoucích významných rodin, například Dreslerovi, Preyslerovi nebo Schwanzovi. Jablonec pomalu vzrůstal a v sousedství Liberce a gallasovského panství začal působit jako řemeslnický konkurent. Už v této době se Desfoursové, jako majitelé maloskalského panství a tím i Jablonce, snažili obec povýšit na město. To se však ještě nepodařilo.¹⁰⁵

Koncem 18. století se v obci objevuje první z významných obchodníků se sklem, Johann Franz Schwan. Ten podnikal obchodní cesty do zahraničí a prodával broušené sklo, knoflíky nebo lustry.¹⁰⁶ V roce 1799 se k němu přidávají další exportéři - Anton Unger, Christian Weiss a Franz Josef Dressler.¹⁰⁷

Když František Zachariáš Römisch koupil v roce 1802 maloskalské panství, jablonečtí využili jeho známostí a 21. dubna 1808 se dočkali povýšení na městys s právem konání výročních trhů a jarmarku. Za napoleonských válek a kontinentální blokády soukenické Anglie došlo v oblasti k rozvoji vlnářské a bavlnářské výroby. Široké potoční údolí Nisy bývalo často zaplavováno a sloužilo tak k bělení pláten. Městský ráz v této době připomínalo jen vnitřní náměstí protínající Krkonošskou silnici z roku 1849.¹⁰⁸

¹⁰³ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 168.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 169.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 170.

¹⁰⁶ VOSTŘÁK, Václav. Cesty jabloneckého skla a bižuterie. In *Jablonecký měsíčník* [online]. 2010, č. 7-8 [cit. 4. 1. 2012]. Dostupné z URL: <<http://www.mestojablonec.cz/cs/mesto/jablonecky-mesicnik/rocnik-2010/07-08-2010/cesty-jabloneckeho-skla-a-bizuterie.html>>.

¹⁰⁷ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 171.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 170-172.

Jablonec byl povýšen na město ve válečném roce 1866. Prusko-francouzská válka v letech 1870-71 poté pro město znamená rozkvět bižuterního průmyslu a příliv cizinců do města. Na konci 19. století začala mohutná přestavba Jablonce, stále připomínajícího táhlou údolní vesnici.¹⁰⁹

V roce 1867 byla zahájena stavba novorenesanční radnice od libereckého architekta Gustava Sacherse¹¹⁰ a okolí starého náměstí bylo brzy obklopeno historizujícími stavbami. Velmi oblíbenou se stala secese, která v jablonecké dekorativní nápaditosti nenalezla konkurenci ani v okolních městech.¹¹¹ V této době je jabloneckým starostou Adolf H. Posselt. Do svého úřadu byl volen téměř 40 let a za jeho vedení města se vybuďovala například kanalizace, byly vydlážděny ulice, postavena synagoga nebo starokatolický kostel podle architekta Josefa Zscheho. Vybudována byla také plynárna a elektrárna a řada továren, exportních domů, hotelů a kaváren v centru města. Jablonec získal reprezentativní divadlo ve slohu vídeňského secesního empíru od firmy Fellner a Helmer.¹¹² Spuštěny byly také pravidelné vlakové tratě, spojující město s okolím.

Do rozvíjejícího města na přelomu 19. a 20. století také přicházejí za prací desítky řemeslníků českého původu. Německé inteligenci a podnikatelům vadí ale spíše trvale se usazující čeští tovární dělníci, kteří zde zakládají vlastenecké spolky. V roce 1870 byla založena Česká beseda, roku 1884 jednota Sokol a v roce 1904 národně-sociální jednota Havlíček.¹¹³ K nějakým otevřeným střetům mezi obyvateli prozatím nedocházelo, ale národnostní rozštěpenost obyvatel Jablonce nad Nisou se plně zobrazila ve 30. letech 20. století.

Fenoménem a průmyslovou doménou Jablonce byly exportní domy pro bižuterii a sklářské výrobky. V 90. letech 19. století sídlilo ve městě na 113 exportérů. Mezi nejstarší patřily firmy Eduar Dressler, Bratři Mahla, W. Klaar nebo J. H. Jeiteles – syn. Známé výrobky také vyvážely firmy Möldner & Rössler nebo např. Schindler & Co.¹¹⁴ Byly zde firmy nejrůznějšího rozsahu a rozličné kvality, firmy německé, židovské i české.

Atmosféru Jablonce ze začátku 20. století vystihuje stavba romantizujícího záměčku v roce 1910, kde až do roku 1938 sídlila uzavřená společnost Schlaraffia „*Iserina*“.¹¹⁵

¹⁰⁹ SCHEYBALOVÁ, Jana, a kol. *Kraj kolem Jizery*. Vydání 1. Jablonec nad Nisou: Jakoubě, 1995. 166 s. ISBN 80-901972-3-X. S. 112.

¹¹⁰ Autor například Vily Johanna Liebiega v Liberci nebo vlakového nádraží ve Smiřicích z roku 1864.

¹¹¹ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 172.

¹¹² Architektonická firma stavící divadla po celém Rakousku-Uhersku.

¹¹³ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 173.

¹¹⁴ NOVÝ, Petr. *Lisované sklo a krystalerie v Jizerských horách*. Zde k jednotlivým firmám více.

¹¹⁵ Podobné společnosti vznikaly ve městech po celém světě. Většinou si však prostory pronajímaly. Jablonecká stavba je tedy unikátní. Nacisté v roce 1938 tyto spolky zakázali.

V tomto uzavřeném spolku se scházela nejvyšší Jablonecká inteligence, např. starosta Karl R. Fischer, ředitel městského divadla J. Weninger, architekt A. Thamerus, spisovatelé A. Wildner a H. Schwan nebo význační podnikatelé R. Haasis, H. Hoffmann. Společně se zasazovali o realizaci všeobecně prospěšných projektů a také je finančně podporovali.¹¹⁶

30. léta 20. století dala Jablonci především dvě monumentální budovy, které změnily jeho ráz a zajistily městu pracovní příležitost v době krize.¹¹⁷ Nová funkcionalistická radnice od libereckého architekta Karla Wintera, do které se situoval i kulturní život v podobě kina, kavárny a restaurace. Druhou stavbou je Římskokatolický kostel Nejsvětějšího srdce Ježíšova opět od architekta Josefa Zascheho. Svůj druhý kostel navrhl již ve funkcionalistickém řešení a dal tak modernímu Jablonci potřebnou dominantu.

Tyto dvě stavby také ohraničují konec více než stoletého kulturního a průmyslového vzrůstu města. Ve volbách v letech 1936 a 1938 zvítězila Sudetoněmecká strana (SdP)¹¹⁸ a Jablonecko v této době čelilo ozbrojeným akcím SdP proti Strážním jednotkám obrany státu. Po podepsání Mnichovské dohody 29. září 1938 musela část českých a židovských rodin město opustit a přestěhovat se do vnitrozemí.¹¹⁹

Jablonecká synagoga byla v tomto roce vypálena a zbořena a v ulicích slavilo německé obyvatelstvo triumf. Blízký Liberec se stal hlavním městem Sudet a Konrad Henlein říšským komisařem. Bižuterní průmysl se přeorientoval podle potřeby na výrobu jemné mechaniky a válečné potřeby naplno ochromily bývalé město skla a bižuterie.

Poválečný rok 1945 přinesl především odsun německých rodin z příhraničí. Čechy musel opustit např. i architekt Josef Zasche, josefodolský spisovatel Gustav Leutelt a další. Jablonec celkem opustilo 36 312 Němců.¹²⁰

Život a snaha o oživení zašlé bižuterní slávy se do města vracely pomalu. Na počátku 50. let 20. století poté dochází ke slučování a znárodnování menších podniků a vznikají velké národní podniky Jablonecká bižuterie a Železnobrodské sklo. Společně s nimi byl založen i exportní podnik Jablonex, který si brzy vydobyl cestu na zahraniční trhy. V roce 1990 v Jablonci nad Nisou vznikla akciová společnost Bižuterie Česká mincovna, fungující dodnes, a kromě mincí vyrábí velice kvalitní medaile a pamětní plakety.

¹¹⁶ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 175.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 175.

¹¹⁸ Sudetendeutsche Partei, založená Konrádem Henleinem v roce 1933.

¹¹⁹ STEJSKAL, Jan - STEJSKAL, Libor. *Drama '38: Opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*. Liberec: Knihy 555, 2003. 175 s. ISBN 80-86660-02-8. S. 152.

¹²⁰ VOSTŘÁK, Václav. Jablonec nad Nisou v letech 1945-1946. In *Jablonecký měsíčník* [online]. 2006, č. 12 [cit. 4. 1. 2012]. Dostupné z URL: < <http://www.mestojablonec.cz/cs/mesto/jablonecky-mesicnik/12-2006/jablonec-nad-nisou-v-letech-1945-1946.html> >.

Problémy přišly až v nedávných letech, kdy z finančních důvodů společnost Jablonex zanikla a částečně její činnost přešla pod koncern a.s. Preciosa, čímž se v oblasti výrobu a export skla a bižuterie podařilo zachránit.

Jablonec tak navázal na svoji předválečnou minulost a označení „*město skla a bižuterie*“ k němu stále patří.

7.2. Sepulkrální památky

Historie jabloneckého hřbitova je poměrně složitější. První hřbitov byl v roce 1687 postaven při kostelu Sv. Anny, kde vydržel do roku 1809. V tomto roce byl přemístěn z centra nového městyse do prostor dnešního letního kina. Zde vydržel do roku 1899, kdy i tato lokalita přestala dostačovat a byla nahrazena již třetím jabloneckým hřbitovem, kde se pochovává dosud a velká část starých hrobek sem byla přestěhována (**mapa 5**).

Jablonecký židovský hřbitov ve Vysoké ulici, založený roku 1882, byl zrušen a poměrně necitlivě zlikvidován v roce 1968. Na jeho místě vyrostly dva dvanáctipatrové domy. Některé ostatky byly převezeny a uloženy na hřbitově v Liberci.

Současný jablonecký hřbitov, v prostorách za městskou nemocnicí, je rozdělen na dvě části. Menší část, určena převážně novým hrobům, není pro tuto práci zásadní. Za zmínku stojí jen památník Karla R. Fischera (**obr. 30**). Je vytvořen z masivního žulového bloku s bronzovým nápisem:

„Dr. h. c.

Karl R. Fischer

1871-1934“¹²¹

Karl Richard Fischer byl významným jabloneckým starostou. Zajímal se o historii regionu, podporoval kulturní rozkvět a publikoval např. několik prací o doktoru Kittelovi, sklářském rodě Schürerů. Stál také při vzniku jabloneckého muzea v roce 1904.¹²²

Na hlavní rozsáhlé části jabloneckého hřbitova se nachází řádově stovky zajímavých a hodnotných hrobek. Následující výčet je tak z časového a průřezového zaměření práce pouze velmi omezený a vybrané hrobky jsou ve většině případů hlavními dominantami hřbitova. Ten by si svým rozsahem zasloužil samostatný a podrobnější budoucí výzkum.

¹²¹ Přepis z památníku.

¹²² NOVÁ, Jana. Před 75 lety zemřel Karl Richard Fischer. In *Jablonecký měsíčník* [online]. 2009, č. 12 [cit. 5. 1. 2012]. Dostupné z URL: <<http://www.mestojablonec.cz/cs/mesto/jablonecky-mesicnik/12-2009/pred-75-lety-zemrel-karl-richard-fischer.html>>.

7.2.1. Rodinná hrobka Eduarda Dresslera

Jedna z největších hrobek na jabloneckém hřbitově je tato rodinná hrobka sklářského exportéra Eduarda Dresslera (**obr. 31**). V centrální části dominuje masivní bílý reliéf, zobrazující v nadživotní velikosti ženu, plačku, oděnou v jednoduchém rouchu. Levou rukou si jej přidržuje a v pravé drží palmovou ratolest. U nohou má dva malé chlapce. Spíše než anděličkové jsou to dětští Erótové. Drží v rukou kytice a chlapec v pravé části je po květech spouští k zemi. Jako celek se jedná o velice působivou kompozici.

Zaoblený kamenný prostor nad tímto reliéfem je zakončený drobným kamenným křížem. Na kamenném oblouku jsou patrné stopy po ozdobných prvcích, ty však již chybí. Po obou stranách hrobky se poté nalézají klasické nápisové desky se jmény pochovaných. Hrobka bohužel postrádá signaturu i přesnou dataci, dá se tak vycházet pouze z doby smrti nejstaršího pohřbeného, Eduarda Dresslera, a to rok 1904.

Eduard Dressler byl velice významný jablonecký obchodník s krystalérií a regionální politik. Velkého úspěchu s vlastní kolekcí bižuterie a krystalérie dosáhl na Světové výstavě v Paříži v roce 1889.¹²³

7.2.2. Rodinná hrobka Preisslera

Další z dominantních hrobek podél pravé části hřbitovní zdi je hrobka rodiny Antona Preisslera (**obr. 32**). Tato moderní kamenná stavba je ve své centrální části decentně zdobená podobnými geometrickými prvky jako Schowankovo mauzoleum v Albrechticích (**kap. 3.2.1**). Zajímavým prvkem je zaoblené zakončení vnější zídky, které v přesném geometrickém tvaru vytváří okrasný ornament.

Na náhrobku i zde vyniká nadživotní socha v centrálním výklenku. Zobrazuje Ježíše Krista kázajícího nebo zmrtvýchvstalého. Oděn je do propracovaného roucha. Nad sochou se nalézá nápis:

„FAMILIE: PREISLER“¹²⁴

A nad ním jsou umístěny tři ozdobné prvky v podobě srdce.

Hrobka pochází ze začátku 20. století, není však autorsky signována. Samotný Anton Preissler byl jablonecký textilní továrník a městský radní. Jeho textilní firma měla úspěch

¹²³ NOVÝ, Petr. *Lisované sklo a krystalérie v Jizerských horách*. S. 135.

¹²⁴ Přepis z náhrobku.

především na domácím trhu a získávala přednostní zakázky pro výrobu oděvů jabloneckých úředníků.¹²⁵

7.2.3. Rodinná hrobka Willy Porsche

Již drobnější rodinná hrobka je specifická zejména svým neobvykle zaobleným tvarem (**obr. 33**). Zadní kamenná deska se v symetrické pravidelnosti ve spodní části zaobljuje a vytváří tak svým samotným tvarem hlavní ozdobný prvek.

Hrobka je zakončena masivním křížem s reliéfem Ježíše Krista ve svém středu. Stav náhrobku je velmi špatný a prvky na něm téměř nerozeznatelné, chybí i nápisové desky. Jediným uchopitelným zdrojem je několik dochovaných písmen z názvu rodiny.

Může se jednat o členy široce rozvětvené rodiny Porsche z Maffersdorfu¹²⁶, ze které pocházel i známý automobilový konstruktér Ferdinand Porsche.

7.2.4. Rodinná hrobka Bruno Pfeiffera

V pravém horním rohu hřbitovní zdi se nachází tato reprezentativní pískovcová rodinná hrobka. (**obr. 34**). V rohové centrální části hrobky je umístěna socha ženy, anděla na secesním podstavci. Socha v levé ruce drží velkou palmovou ratolest a pravou ruku má položenou na imitaci náhrobního kamene. Na něm se nalézá nápis:

„Friede
ihrer
Asche“¹²⁷

Na černém podstavci byly také pravděpodobně umístěny zdobné vázy, nebo urny. Ty zde však již chybí. Po obou stranách se nalézají nápisové desky pochovaných. Dvě z nich jsou již také rozbité. Jedná se o velice působivou hrobku ze začátku 20. století, autorská signatura však chybí i zde.

¹²⁵ NOVÝ, Petr. Anton Preissler. In *Jablonecký měsíčník* [online]. 2008, č. 9 [cit. 18. 1. 2012]. Dostupné z URL: <<http://www.mestojablonec.cz/cs/mesto/jablonecky-mesicnik/09-2008/anton-preissler.html>>.

¹²⁶ Vratislavice nad Nisou.

¹²⁷ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Klid jejich popelu.

7.2.5. Hrobka Adolfa Pfeiffera

Pravý dolní roh hřbitovní zdi je zakončen velice poutavou secesní hrobkou (**obr. 35**).

V její centrální rohové části se nachází poměrně zachovalý secesní reliéf. Je složen ze tří ozdobných částí. Vnitřní oválná bronzová deska zobrazuje reliéfní figurální kompozici. Zobrazuje dvě postavy, kompozicí částečně připomínající pietu. Zde má však zadní postava mužské rysy, na hlavě korunu a symbolizuje tak nejspíše samotného Ježíše Krista. Ten má o sebe opřenou druhou postavu a pomáhá ji se vstupem na nebesa. Postavy jsou v jakémsi mimo prostoru, kde jsou patrné pouze mraky v horní části reliéfu a drobné obličejové malých andělíčků, které z nich až abstraktně vycházejí. Ve spodní levé části je částečně patrná autorská signatura. Jméno je však již nečitelné a patrné je pouze datum 1902 a nápis Wien. Vznik této plastiky se dá tedy datovat do roku 1902 a vyroben byl ve Vídni.

Pod touto bronzovou deskou je umístěn leštěný žulový prvek, na kterém se nachází vyrytý nápis:

„UNSERE TAGE SIND WIE EIN
SEHATTEN AUF ERDEN
UND ES IST KEIN BLEIBEN“¹²⁸

Třetí část vnitřní ozdobné kompozice je tvořena nádhernými secesními ornamenty s florálním motivem v pravidelné mozaice. Jsou vytvořeny drobnými fialovými a zelenými skleněnými kameny a i když není mozaika zachována kompletní, je velice krásným příkladem působivé jablonecké secese.

Tato vnitřní část je lemována leštěným kamenným obloukem s drobnými ozdobnými ornamenty a celá stavba je zakončena do špičatého vrcholu. Nápis na okolních zdech se bohužel nedochovaly a zbyla z nich pouze některá téměř nečitelná písmena. Čitelné je pouze jméno Adolf Pfeiffer.

7.2.6. Rodinná hrobka Emila Zimmera

Tato rodinná hrobka sklářského exportéra Emila Zimmera zaujme čistou kompozicí (**obr. 36**). Je ohraničená nízkou kamennou zídou, do které jsou přímo vyryta jména pochovaných. V centrální části se tato zídka mírně zvedá a plynule přechází do kompozice ohraničené dvojicí hladkých sloupů a nepatrným frontonem. Na něm se nachází nápis:

¹²⁸ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Naše dny na Zemi jsou jako stín a nejsou věčné.

„HIER WALTE FRIEDE“¹²⁹

Uprostřed je umístěna velká bílá socha sedící plačky. Její roucho plynule splývá s objektem, na kterém sedí a odhaluje její pravé rameno. Hlavu má podepřenou levou rukou a její výraz přechází z hlubokého smutku k meditaci nad zesnulými.

Moderní a až geometricky čistá hrobka pochází z 20. let 20. století, není bohužel autorsky signovaná.

7.2.7. Hrobka Josefa Scheiblera

Geometricky moderní hrobka od architekta Josefa Zascheho z roku 1906 má na první pohled velmi osobitou kompozici (**obr. 37**).

Je vytvořena dvojitou trojicí hladkých sloupků, které jsou přímo zasazeny do kamenných bloků. Hrobka tak působí jako jeden hmotný prvek a žádná její část z kompozice nevystupuje.

Nápisové desky se bohužel nedochovaly a i samotná hrobka je po stranách ve velmi špatném stavu.

Vedle této hrobky je Josef Zasche ještě autorem moderního náhrobku libereckého průmyslníka židovského původu Carla Neumanna na židovském hřbitově v Liberci z roku 1918.

7.2.8. Rodinná hrobka Adolfa H. Posselta

Bývalý jablonecký starosta Adolf Heinrich Posselt má náhrobek tvořen centrálním podstavcem s pískovcovou sochou a dvojicí postranních nápisových desek na oddělených náhrobcích (**obr. 38**).

Sedící socha anděla má v levé ruce standardní palmovou ratolest a pravou položenou na drobný sokl, u kterého sedí. Na podstavci se nachází nápisová deska se jménem pochovaného Posselta, jeho ženy a dvou synů a uvedený jeho čestný titul:

„Altbürgermeister“¹³⁰

¹²⁹ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Zde vládne klid.

¹³⁰ Přepis z náhrobku. Jednalo se o čestný titul bývalého starosty. Byl udílen osobám, které úřad zastávali po delší dobu a zasloužili se o rozvoj města. Vedle Adolfa H. Posselta byl např. udělen i starostovi Karlu R. Fischerovi.

Celý náhrobek je hustě porostlý mechem a neudržovaný, přesto však zachovalý. Autorský podpis není patrný, náhrobek pochází ze začátku 20. století.

7.2.9. Rodinná hrobka Antona Endlera

Tvarově secesní hrobka je vytvořena ze dvou kontrastních částí (**obr. 39**). V centrální části je to černý, tvarově až geometrizující podstavec s ústředním nápisem:

„Ruhestätte
der Familie
Anton Endler“¹³¹

Na tomto podstavci je umístěna plastika stojícího Ježíše Krista v již dříve viděné poloze s rozevřenou náručí.

V pravé spodní části podstavce se nachází autorská signatura:

„Wilh: Spolgen
Schluckenau“¹³²

Je to první zde uváděný náhrobek, který tato šluknovská firma na začátku 20. století vyrobila. Hrobky mají jasně viditelnou typologii a jsou většinou vytvářeny na podobném principu moderního geometrického podstavce se sochou v životní velikosti (**viz. srovnání kap. 7.2.15. a 7.2.16.**).

7.2.10. Hrobka rodiny Weber

Tvarem velice specifická rodinná hrobka z 20. let 20. století zaujme svým pravidelným geometrickým členěním (**obr. 40**). Do centrálního černého bloku je umístěn kontrastní bílý mramorový kříž se secesním reliéfem. Ten zobrazuje hlavu Ježíše Krista se zavřenými očima a trnovou korunou na hlavě. Obličej Krista je abstraktně protáhlý a je dán důraz na emocionální vyjádření. Za ním je klasický nápis:

„ECCE HOMO“¹³³

¹³¹ Přepis z náhrobku.

¹³² Firma: Wilhelm Spolgen, Šluknov.

¹³³ Přepis z reliéfu. Ecce homo latinsky znamená „Zde je člověk“ a váže se k Pilátu Pontskému, který tato slova pronesl při přivedení zbičovaného Krista před dav lidí.

K centrálnímu černému bloku se po stranách zvedají v pravidelné souměrnosti menší bloky a vytvářejí tak moderní stupňovitý tvar náhrobku. Na postranních, nejmenších stupních jsou vyryty nápisy zesnulých.

Pod údaji o pochovaných se nachází drobný, zdobený nápis:

„Auf wiedersehen!“¹³⁴

7.2.11. Náhrobek Neuwingera

Zajímavě řešený náhrobek, který je tvořený ze tří žulových částí (**obr. 41**). Na pravidelném podstavci, kde se nachází i urna s popelem zesnulého, je umístěn veliký, neopracovaný žulový kámen. Do něho je vsazena deska s nápisem:

„Hier ruht
unser einziger Sohn
Edi Neuwinger
Leutnant der Res.
im 1. Tiroler K. Jäg. Rgmt.,
mehrsach kriegsausgezeichnet.
Er fiel bei einem Sturmangriff
den 2. Juli 1916
am Monte Pasubio
im 22. Lebensjahre.
Ruhe in Frieden!“¹³⁵

Nad tímto nápisem se nachází litinový portrét zesnulého vojáka. Celá syrová kompozice je zakončena hrubě opracovaným žulovým křížem.

7.2.12. Rodinná hrobka Weiss

Architektonicky klasičtější řešená hrobka je umístěna v levé části hřbitovní zdi na mírném svahu (**obr. 42**).

Centrální část je ohraničená dvojicí leštěných sloupů s hladkými dřívky a zakončené stejně tvarovanou patkou a hlavicí. Sloupy jsou překlenuté masivním kládím, které má ve středu tvarované vyklenutí a podporuje tak tvar centrálního prostoru se sochou.

¹³⁴ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Na shledanou!

¹³⁵ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Zde odpočívá náš jediný syn Edi Neuwinger. Poručík v 1. tyrolském pluku. Šťastnější válku vyhrají. Byl zabit při útoku 2. července v Monte Pasubiu ve věku 22 let. Odpočivej v pokoji.

Mezi sloupy se nachází socha truchlícího anděla, situovaného téměř do plačky. V levé ruce drží palmovou ratolest a pravou se podpírá o kamenný podstavec. Na něm byl umístěn kamenný kříž, ten je však již ulomen a položen mimo svůj původní prostor.

Autorská signatura patří K. Hübelovi. Podrobnější informace o tomto výrobcí se však nepodařilo dohledat. Hrobka pochází přibližně z konce 19. století.

7.2.13. Rodinná hrobka Josefa R. Weisse

Rozměrově spíše menší rodinná hrobka je také umístěna u levé části hřbitovní zdi (**obr. 43**). Je vytvořena z několika navzájem kompaktních částí. Pískovcové sochy a symetrického zadního těla náhrobku. Na něm upoutají zvláštní, organické okrasné prvky. Tvarově připomínají kořeny stromu volně se spouštějící po bočních stranách hrobky. Jejich umístění a tvar zajímavě korespondují s křídly na soše a kosenému tvaru hrobky přidávají částečně zaoblený tvar.

Socha ženy, anděla v životní velikosti, je umístěna ve středu hrobky. Dosud neviděným prvkem na podobných sochách je dlouhá píšťala, kterou postava lehce přidržuje pravou rukou a samotný konec píšťaly čistě prostupuje spodní částí levého křídla. Výraz ženy je zobrazen v hlubokém žalu.

Autorská signatura chybí na samotném náhrobku i soše. Doba vzniku hrobky se dá zařadit na začátek 20. století.

7.2.14. Rodinná hrobka Kelche

Drobný náhrobek s novoklasicistní sochou je vytvořen z drobného podstavce, na kterém je umístěna samotná socha (**obr. 44**).

Truchlící génius, který se levou rukou opírá o sloup s pravidelným podélným kanelováním. Sloup je ve své půli uměle přerušen a vytváří tak prostor pro propojení s rukou postavy. Ta je oděna v dlouhém rouchu, s detailně provedenou drapérií. Pravou ruku má volně spuštěnou podél těla a drží v ní věnec.

Nápisová deska se nedochovala. Je patrný pouze otisk, na kterém je název pochované rodiny a jejich životní datace. Pomocí těchto údajů se dá vznik náhrobku zařadit přibližně na počátek 20. století.

7.2.15. Rodinná hrobka Gewise

Tato velice reprezentativní rodinná hrobka pochází ze šluknovské dílny Wilhelma Spölgena (**obr. 45**). Je ohraničena nízkou ozdobnou zídkou, která ve svém okrasném zpracování koresponduje s hlavní částí hrobky.

Centrální část je vytvořena z velkých obdélníkových bloků z černého leštěného kamene. Na vrcholu jsou překlenuty kládím se zlaceným nápisem:

„FAMILIE GEWIS.“¹³⁶

Strany tohoto bloku jsou zakončeny čtyřmi ozdobnými reliéfy. Jsou to drobné bronzové dětské tváře, pravděpodobně andělíčků nebo Erótů. Spodní část náhrobku je poté lemována dvojicí desek s rozděleným klasickým německým nápisem:

„EWIGER FRIEDE“¹³⁷

Do pravidelné geometrické kompozice je umístěna bílá socha v životní velikosti. Zobrazuje stojící plačku se skloněnou hlavou. Její velice detailní provedení zajímavým způsobem kontrastuje s čistou geometrickou architekturou náhrobku a vytváří tak působivou kompozici.

7.2.16. Rodinná hrobka Adolfa Bergmanna

Rodinná hrobka privatiéra¹³⁸ Adolfa Bergmanna a jeho dvou synů, architekta Josefa a exportéra Heinricha, je další z řady reprezentativních staveb v moderním duchu ze začátku 20. století (**obr. 46**).

Centrální část hrobky je tvořena strukturovaným podstavcem, který je ozdoben květinovým obrazcem s písmeny X a P ve spodní části.¹³⁹ Na něm je umístěna socha anděla v životní velikosti. Ruce má roztažené do kázající podoby.

Autorská signatura i zde odkazuje ke šluknovské dílně Wilhelma Spölgena.

¹³⁶ Přepis z náhrobku.

¹³⁷ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Věčný klid.

¹³⁸ Německé slovo označující podnikatele, soukromníka.

¹³⁹ Písmena X a P představují Kristův monogram. Označovány také Chí-Ró podle řeckého původu a jedná se o jeden ze základních křesťanských symbolů.

8. Josefův Důl

8.1. Historie obce

Obec vznikla v údolí řeky Kamenice, na svazích odlesněných těžbou dřeva pro místní sklárny. Založena byla v roce 1701 a jméno dostala po prvorozeném synovi Karlu Josefovi hraběcích manželů Albrechta Maxmiliána II. Antonína Desfourse a Marie de Buquoy.¹⁴⁰

Společně s Josefovým Dolem v oblasti vznikaly další usedlosti, obec Antonínov a Mariánská Hora. Nejvýznamnější sklářskou hutí v této oblasti Jizerských hor byla antonínovská, neboli Zenknerova huť, fungující již od konce 17. století. Název dostala podle Eliase Zäncknera, který zde byl sklářským mistrem od roku 1700.¹⁴¹ Od druhé poloviny 18. století se jejím majitelem stal rod Riedlů a ti zde začali svoji dominantní sklářskou historií v oblasti. Josef Riedel v roce 1858 opouští tradiční sklárny v údolí Kamenice a podnikatelskou investicí směřuje do okolních podniků v Polubném a Desné, kde se z něj stává slavný sklářský továrník. Zenknerova huť byla před svým zbořením v roce 1910 často malována a fotografována, takže si je možné obrovský komplex vzájemně spojených budov přiblížit i dnes.¹⁴²

Samotný Josefův Důl byl v roce 1858 téměř zničen povodní a obec byla postupně přestavována. Nedaleko sklárny za mostem byl v roce 1865 slavnostně vysvěcen novogotický kostel Proměnění Páně, ve kterém se dodnes nalézají tři oltářní obrazy chrastavského malíře Wilhelma Kandlera z 60. let 19. století.¹⁴³

Místní broušené sklo téměř zaniklo během světových válek, kdy byla většina kvalifikovaných brusičů odvedena na frontu. Výroba zůstala pouze v Kamenické huti, která v 90. letech 20. století fungovala pod názvem a.s. Jizerské sklo Lučany nad Nisou.

Nejnámější rodák z Josefova Dolu byl spisovatel Gustav Leutelt. Narodil se v roce 1860 do skromné rodiny učitelů. Jeho matka Marie Simm měla vzdálené předky až k doktorovi Kittelovi ze Šumberka. Leutelt psal z počátku drobné povídky, první velký román se odhodlal vydat až v roce 1906 pod názvem *Domy Königů*. I když psal spíše prózu, brzy se o něm začalo mluvit jako o básníkovi Jizerských hor. Velký úspěch sklídila jeho lyrická *Kniha o lese* nebo např. román *Skleněný les*, popisující katastrofu po protržení hráze na Bílé

¹⁴⁰ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 23.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 20.

¹⁴² SCHEYBALOVÁ, Jana, a kol. *Kraj kolem Jizery*. S. 103.

¹⁴³ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 26.

Desné v roce 1916. Úzce se spřátelil s jabloneckým starostou Karlem R. Fischerem, spojovala je především podpora mladých umělců. Fischer v roce 1923 založil Leutelovu společnost, která byla po 2. sv. válce obnovena a dodnes se stará o kulturní odkaz sudetských Němců. Při odsunu po válce musel Lauter opustit svůj rodný kraj a zemřel v zapomnění v obci Seebergen v Německu.¹⁴⁴

Velká změna do oblasti přišla v letech 1979-82, kdy byla nad obcí na řece Kamenici vybudována největší přehrada v Jizerských horách. Ta dodnes slouží jako zásobárna pitné vody pro Jablonec nad Nisou a Liberec.

8.2. Sepulkrální památky

Hřbitov v Josefově Dole se nachází v prostorách za novogotickým kostelem Proměnění Páně (**mapa 6**). Za zmínku jistě stojí památník Gustava Leutelta, který pochází již z doby spisovatelova života, konkrétně z roku 1922. Tato pamětní deska na žulovém kameni byla znovu odhalena v roce 1994. Samotný hřbitov má klasickou kompozici, při které velké a honosné rodinné hrobky obepínají podél hřbitovní zdi vnitřní centrální prostor. Většina z nich je ve velmi zachovalém stavu.

8.2.1. Rodinná hrobka Emila Fischera

Hrobka v horní části hřbitova zaujme především čistě bílou plastikou ve svém středu (**obr 47**). Zobrazuje stojícího mladého génia, či přímo anděla ve volném rouchu.¹⁴⁵ Pravou ruku má zdviženou k nebi a v levé drží tradiční palmovou ratolest. Socha je ve velmi dobrém stavu.

Samotnou pravidelnou kompozici hrobky tvoří dva sloupy s hladkými dříky, ty jsou zakončeny novorenesančním zakulaceným vrcholem s ozdobnou mušlí uvnitř. Nad ní se nalézá nápis:

„FAMILIE EMIL FISCHER“¹⁴⁶

Na kamenném víku hrobky je poté znázorněna datace a to rok 1903. Autorský podpis zde není nikde patrný.

¹⁴⁴ Gustav Leutelt. In *Jablonecký měsíčník* [online]. 2010, č. 12 [cit. 12. 1. 2012]. Dostupné z URL: <<http://mestojablonec.cz/cs/mesto/jablonecky-mesicnik/rocnik-2010/12-2010/gustav-leutelt.html>>.

¹⁴⁵ Anděl jako ochránce a pastýř.

¹⁴⁶ Přepis z náhrobku.

8.2.2. Rodinná hrobka Emanuela Hüttmanna

Také u této hrobky dominuje drobná plastika v jejím centru (**obr. 48 - 49**). Zobrazuje ženu, plačku, oděnou ve velmi propracované drapérii. Pravou ruku má opřenou o částečně zakrytý sloupek. Viditelná část sloupu je pravidelně kanelována. V levé ruce žena drží drobný smuteční věnec.

Dva černé hladké sloupy nesou fronton, zakončený kamenným křížem a kládí s nápisem:

„Familie Emanuel Hüttman Antoniwald“¹⁴⁷

Svémi epitafy jsou velice zajímavé dvě postranní desky s údaji o nejstarších pohřbených. Na desce umístěné vpravo stojí:

„Hier ruhet in Frieden
unser
Emanuel
Hüttmann
geb. 5. October 1844.
gest. 23. Juli 1910.
Ruhe sanft!“¹⁴⁸

Epitaf v levé části je rozsáhlejší:

„Hier ruhet in Frieden
meine
unvergessliche Gattin
Hanni Hüttmann
geb. Skoda.
geb. 1. Nov. 1850.
gest. 19. Jänner 1900.
Es ist bestimmt in Gottes
Rath. dass man vom Liebsten
was man hat muss scheiden.
Ruhe sanft!“¹⁴⁹

¹⁴⁷ Přepis z náhrobku. Antoniwald je bývalý německý název obce Antonínov.

¹⁴⁸ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Zde odpočívá v pokoji náš Emanuel Hüttmann, narozený 5. října 1844, zesnulý 23. července 1910. Odpočivej tiše!

¹⁴⁹ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Zde odpočívá v pokoji má nezapomenutelná manželka Hanni Hüttmann, rozená Skoda. Narozená 1. listopadu 1850, zesnulá 19. ledna 1900. Je jistě na Božím soudu, které nás milované rozdělil. Odpočivej tiše!

Z tohoto nápisu a z roku 1900, který je na železném víku hrobky, se dá datovat hrob a zjistit také skutečnost, že Emanuel Hüttmann jej nejprve nechal vybudovat pro zesnulou ženu, než k ní byl o deset let později uložen i on sám.

8.2.3. Hrobka neznámého

Velice zdobená hrobka je umístěna po levé straně při vstupu na hřbitov (**obr. 50**). V jejím centrálním výklenku je na podstavci s drobným křížkem umístěna socha stojící ženy, která v náruči drží křížek a tiskne si jej k srdci. V pozadí jsou patrná její křídla.¹⁵⁰ Z velké části se také, převážně na drapérii, zachoval původní oranžový odstín sochy.

Architektura náhrobku byla tvořena čtveřicí sloupů se spirálovitě zdobenými dříky a volutami na hlavicích. Jeden již zcela chybí a dva jsou těsně pod hlavicí rozbité. Novogotická stříška nad sochou má na sobě osm pravidelně umístěných ozdobných květů po obou stranách.

Nad prostory pro nápisové desky jsou umístěny dva ozdobné věnce. Samotné desky jsou však již rozbité a text na kameni nečitelný. Jediným určujícím prvkem je tak datace na železném víku hrobky, rok 1889.

8.2.4. Hrobka Franze Ressela

Hrobka u levého rohu hřbitovní zdi je vytvořena v poměrně dochované klasicistní kompozici (**obr. 51**). Dva sloupy nesoucí fronton mají podélné kanelování a čisté, nezdobné hlavice.

V tympanonu se nachází drobný reliéf andělíčka, znázorněného pouze hlavou a postranními křídly. Pod ním se na kládě nachází jediný dochovaný nápis:

„FRANZ RESSEL.“¹⁵¹

V centrální části náhrobku je následně umístěna působivá plastika ženy, plačky. Ta, oděná v propracované drapérii, má sepjaté ruce a téměř v bezvýrazné modlitbě vzhlíží vzhůru.

Autorská signatura i zde chybí, dochoval se jen rok 1886 na železném víku.

¹⁵⁰ Zde již pravděpodobně dochází ke kombinaci křesťanské tematiky anděla a antického génia a místo přesné původní symboliky je dán důraz na estetickou krásu sochy.

¹⁵¹ Přepis z náhrobku.

8.2.5. Hrobka Antona Riegera

Novoklasicistní hrobka je zajímavá především svým sloupořadím (**obr. 52**). V přední části má dva klasické kulaté sloupy s podélným kanelováním na dříkách a zakončené zdobenými hlavicemi. Patky sloupů mají také ornamentální zdobení. Na kládě se nachází nápis:

„FRIEDE SEINER ASCHE“¹⁵²

Mezi předními sloupy je umístěna socha ženy, plačky. Ta je celá zahalena v dlouhém rouchu a levou rukou si pod hlavou přidržuje část pláště, který halí její hlavu. V pravé ruce drží věnec. Zbytek barvy ve spodní části drapérie odkazuje na skutečnost, že původně měla celá socha výrazně tmavší odstín.

Za touto kompozicí je umístěna druhá část náhrobku, přímo doléhající k hřbitovní zdi. Je tvořena dvojicí plochých sloupů, vzhledově identických s předsunutou dvojicí. Společně s frontonem tak opticky navazují na vystouplou centrální část hrobky a tematicky ji ukončují.

Na postranní zdi se nalézá poslední zdobná část náhrobku. Na obou stranách drobné desky s freskou věnce, zakončeného uvázanou mašlí.

Anton Rieger pocházel přímo z Josefova Dolu¹⁵³ a podle jeho smrti v roce 1893 se dá hrobka přibližně datovat do konce 19. století.

8.2.6. Rodinná hrobka Hermanna Schölera

Zachovaná a velmi zdobená rodinná hrobka ze žlutého pískovce zapůsobí především dvojicí postranních ozdobných fresek (**obr. 53**). Ty tvoří plastické motivy váz, z nichž vystupují rostlinné motivy.

Centrální část tvoří dvojice sloupů s ozdobnými patkami i hlavicemi, které překlenuje kládě s nápisem:

„HIER WALTE FRIEDE“¹⁵⁴

V horním tympanonu je umístěn velice pěkně provedený okrasný prvek okřídlených přesýpacích hodin.¹⁵⁵

Také u této hrobky je železné víko s určujícím rokem 1890. Identické provedení těchto poklopů na josefodolském hřbitově odkazuje k tomu, že je vytvořil stejný autor nebo místní

¹⁵² Přepis náhrobku. Překlad autora – Klid jeho popelu.

¹⁵³ Na náhrobku napsaného německy jako Josefsthäl.

¹⁵⁴ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Zde panuje klid.

¹⁵⁵ Symbol prchavosti času.

dílna. Autorský podpis je částečně viditelný, dá se z něj ale zjistit pouze skutečnost, že autor byl z Reichenbergu.¹⁵⁶

8.2.7. Rodinná hrobka Antona Zimmermanna

Moderní rodinná hrobka ze začátku 20. století působí kontrastem vzájemných barev a použitým materiálem velice reprezentativně (**obr. 54**). Jedná se o nejzachovalejší náhrobek na hřbitově v Josefově Dole.

Nápisová deska v pravé části nese epitaf:

„Hier ruhen in Frieden:
meine unvergessliche Gattin
BARBARA ZIMMERMANN
GEB KNIRSCH
geb. am 4. Dezenber 1851
gest. am 29. Juli 1905
und
ANNA ZIMMERMANN
GEB HANEL
geb. am 16. August 1864
gest. am 4. Feber 1907
Schlummert sanft!
Auf Wiedersehen!“¹⁵⁷

Stejná deska na levé straně náhrobku poté epitaf samotného Antona Zimmermanna:

„Hier ruhen in Frieden:
unser unvergesslicher Vater
ANTON
ZIMMERMANN
geb. am 12. März 1848,
gest. am 18. Mai 1919.
Ruhe sanft!“¹⁵⁸

¹⁵⁶ Německý název pro Liberec.

¹⁵⁷ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Zde odpočívá v pokoji má nezapomenutelná žena Barbara Zimmermann, rozená Knirsch. Narodená 4. prosince 1851, zesnulá 29. července 1905. A Anna Zimmermann, rozená Hanel. Narodená 16. srpna 1864, zesnulá 4. února 1907. Spěte klidně! Na shledanou!

Na levé straně náhrobku je patrná signatura autora a datace vzniku hrobky:

„Wilh: Spolgen

Schluckenau

1904.“¹⁵⁹

Nápisové desky jsou ze stejného červeného leštěného mramoru jako dva centrální nosné sloupy s hladkými dříky. Ty nesou zdobené černé kládí a jsou zakončeny velmi specifickým zakulaceným frontonem, který je uprostřed rozdělen velikým černým křížem.

V centrální části mezi sloupy se nachází veliká socha ženy, stylizované do truchlícího anděla. V levé ruce má kytici lilií a pravou pokládá jeden květ směrem k zemi. Na několika místech jsou patrné stopy původního odstínu červené barvy, kterým byla socha pravděpodobně pokrytá celá.

Anton Zimmermann byl majitelem největší rafinérie krystalérie v Josefově Dole. Jeho firma fungovala již v roce 1873, ale největší rozmach zažila až na začátku 20. století. Specifické výrobky z této produkce se dají poznat podle signatury AZ a nápisu KRISTALL.¹⁶⁰

¹⁵⁸ Přepis z náhrobku. Překlad autor – Zde odpočívá v pokoji náš nezapomenutelný otec Anton Zimmermann. Narozený 12. března 1848, zesnulý 18. května 1919. Odpočivej v pokoji!

¹⁵⁹ Přepis z náhrobku. Firma: Wilhelm Spölggen, Šluknov. Vyrobita i několik hrobek v Jablonci nad Nisou.

¹⁶⁰ NOVÝ, Petr. *Lisované sklo a krystalerie v Jizerských horách*. S. 129-130.

9. Krásná

9.1. Historie obce

Obec Krásná, dříve nazývaná Šumburk, dnes územně patří k obci Pěčcín. Oblast je známá spíše pod názvem Kittelovsko po svém nejslavnějším rodákovi, kterým byl Jan Josef Antonín Eleazar Kittel.¹⁶¹ Místní lékař, kterého navštívil císař Josef II. v roce 1779 při uznání místního kostela sv. Josefa (dnes nemovitá kulturní památka)¹⁶² za farní. O Kittelovi a jeho léčivých schopnostech se tradovaly legendy a pověsti.¹⁶³ Pravdou však je, že v blízkosti Šumburku našel léčebný pramen a s jeho pomocí praktikoval vodoléčbu. Předběhl tak dobou léčebné metody Kneipa a Priessnitze z první poloviny 19. století.¹⁶⁴

Jeho předci byli především skláři a exportéři, kteří se stěhovali za prací a nově otevřená lábavská huť (v dnešní obci Huť) jim a dalším rodinám poskytla nové příležitosti.¹⁶⁵ Významnou tvář dal však Šumburku až Jan Josef Antonín Eleazar Kittel. V polovině 18. století dokončil stavbu nového rodinného sídla – roubeného „Burku“, který mezi ostatními nízkými chalupami působil velkolepě.¹⁶⁶ V něm si zřídil léčebnou pracovnu a přijímal a ubytovával pacienty až z daleké Prahy a Vídně.¹⁶⁷

Dominantou dnešní Krásné je dochovaný morový sloup Nejsvětější trojice z roku 1772. Ten nechal postavit Kittelův pacient Christian Richter, jako poděkování za vyléčení a odvrácení morové rány z onoho roku.¹⁶⁸ Na sloupu jsou v jeho horní části sochy zemských patronů – sv. Václava, Vojtěcha a Jana Nepomuckého, ve spodní části socha Panny Marie a sv. Rocha a sv. Šebastiána. Jejich autory jsou pražský sochař Josef Leder a kameník Godefrid Lawacz.¹⁶⁹ Morový sloup je dnes veden jako nemovitá kulturní památka.¹⁷⁰

¹⁶¹ Více o Kittelovsku např. Dostupné z URL: <<http://kittelovsko.cz/>>.

¹⁶² Pod rejstříkovým číslem 28226/5-81, převzato ze stránek Národního památkového ústavu. [cit. 6.12.2011]. Dostupné z URL: <<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>>.

¹⁶³ Kittel nazývaný „*Ďáblův doktor*“. MIKOLÁŠEK, Vladimír. *Ďáblův doktor: Pověsti z korálového kraje Železnobrodská a Jablonecká*. Vydání druhé. Turnov: RA Turnov. 1996. 248 s. ISBN 80-901697-2-4. S. 221-243.

¹⁶⁴ Z informačního panelu č. 1 *Tajemný doktor Kittel*, před kostelem v Krásné. [cit. 15. 7. 2010].

¹⁶⁵ SCHEYBALOVÁ, Jana, a kol. *Kraj kolem Jizery*. S. 100.

¹⁶⁶ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 70.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 70.

¹⁶⁸ Z informačního panelu č. 2, *Památky na Kittelovsku*, před kostelem v Krásné. Z 15. 7. 2010.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Pod rejstříkovým číslem 86882/5-82, převzato ze stránek Národního památkového ústavu. [cit. 6.12.2011]. Dostupné z URL: <<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>>.

Doktor Kittell v roce 1783 umírá a je pohřben do hrobky u kostela sv. Josefa. Z jeho osobnosti žil Šumburk ještě dlouho po jeho smrti. Koncem 18. století působí v obci ranhojič Anastas Antonín František, synovec doktora Kittela.¹⁷¹ Jeho dcera Karolina se provdala za místního učitele v šumburské škole – Jiřího Karáska. Karásek vyučoval nadané děti hudbě a komponoval i vlastní skladby. Šumburská škola získávala díky jeho osobě velký vřhlas v celém okolí a vyučovat se k němu chodily děti z majetnějších českých rodin ze Železnobrodská a Semilská.¹⁷² Mezi jeho nejznámější žáky patřil František Ladislav Rieger z rodiny semilského mlynáře. Rieger po ročním pobytu u Karáska složil zkoušky a byl přijat na jičínské gymnázium.¹⁷³

V dnešní době prochází bývalý Šumburk rozsáhlou rekonstrukcí, které se postupně daří zachovat velkou část budov spojených s osobou doktora Kittela.

9.2. Sepulkrání památky

Sepulkrální památky v Krásné jsou dnes k nalezení na dvou místech. Předně je to lokalita u kostela sv. Josefa v centru obce, kde byli pohřbeni všichni členové Kittelovy rodiny. Na mladším hřbitově na kraji obce se poté nalézají hrobky převážně z konce 19. století (**mapa 7**).

Na bývalém šumburském hřbitově u kostela svatého Josefa se dříve, Josef Scheybal o nich píše ještě v roce 1985, nacházely dva kované železné kříže z rozhraní 18. a 19. století, pod nimiž byli uloženi potomci Josefa Kittela.¹⁷⁴ Dnes již bohužel nejsou k nalezení. Co se zde však dochovalo, jsou následující dva pískovcové náhrobky. Ty patří příslušníkům rodiny Františka Zachariáše Römische, majiteli maloskalského panství, který v roce 1817 koupil pro své příbuzné kittelovský Burk. Tyto hroby jsou dnes nejstarší sepulkrální památky v Krásné.¹⁷⁵

9.2.1. Náhrobek Johanna Franze Römische

¹⁷¹ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S.

¹⁷² Tamtéž, s. 73.

¹⁷³ Z informačního panelu č. 2, *Památky na Kittelovsku*, před kostelem v Krásné. [cit. 15. 7. 2010].

¹⁷⁴ SCHEYBAL, Josef V. – SCHEYBALOVÁ, Jana. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. S. 238. Zde i jejich fotografické zobrazení.

¹⁷⁵ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 73.

První pískovcový náhrobek se skládá ze dvou částí (**obr. 55**). Dominantní je v levé části umístěna pískovcová socha opírající se ženy s palmovou ratolestí v levé ruce.

Čtvercová pravá část náhrobku dříve obsahovala desku se jménem pohřbeného. Je již však rozbitá, ale z otisku v kameni se dá přečíst nápis:

„Hier ruhe
Johann Franz
Römisch
geb. 8 Septem. 1815
ges. 17 Septem. 1877“¹⁷⁶

Autorství náhrobku je neznámé, na podstavci pod sochou je sice patrný původní autorský podpis, dnes však bohužel nečitelný.

9.2.2. Náhrobek rodiny Römisch

Druhý náhrobek rodiny Römischů je tvořen pískovcovým podstavcem, na kterém je na vrcholu umístěn masivní kamenný kříž (**obr. 56**). I zde původní nápisová deska chybí a spokojit se dá pouze s otiskem na kameni, kde stojí:

„Hier ruhen im Herrn.
FRANZ RÖMISCH
ges. 27 April 1857 im 89 lebensjahre
BRIGITTA RÖMISCH
starb am 10 Juli 1867 im 81 lebensjahre
init ihrem enkel
FRANZ RÖMISCH
geb. 28 August 1859 starb 25 Feber 1884
RUHET SANFT“¹⁷⁷

¹⁷⁶ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Zde odpočívá Johann Franz Römisch, narozený 8. září 1815, zemřel 17. září 1877.

¹⁷⁷ Přepis z náhrobku. Překlad autora – Zde odpočívá v Pánu. Franz Römisch, zesnulý 27. dubna 1857 ve věku 89. Brigitta Römisch, zesnulá 10. července 1867 ve věku 81. Jejích vnuk Franz Römisch narozený 28. srpna 1859 a zesnulého 25. února 1884. Spočívají klidně.

9.2.3. Rodinná hrobka Eduarda Hübnera

Tato hrobka se již nachází na obecním hřbitově v Krásné (**obr. 57**).

Hrobky podobného typu a vzhledu jsou k nalezení podél celé hřbitovní zdi a pravděpodobně je vytvořil stejný autor. Ani na jednom z nich se bohužel nedochovala autorská signace.

Skládá se ze žulových bloků, dva z nich jsou svisle postaveny jako sloupy a překlenuty zakulaceným kládím. Na něm se nachází datace hrobu: rok 1919. Postranní desky se jmény pohřbených zde již nejsou. Dochovala se však centrální deska ozdobena palmovou ratolestí a nápisem:

„RUHESTÄTTE
der FAMILIE
EDUARD HÜBNER
UNTER SCHWARZBRUNN.“¹⁷⁸

Zajímavým dochovaným ozdobným prvkem je také kovaný řetěz, uzavírající vstup ke hrobce. Je tvořen pravidelnými uzavřenými půlkruhy, které jsou vzájemně propojeny železnými kroužky.

9.2.4. Rodinná hrobka Antona Hübnera

Novoklasicistní hrobka je ve velmi dobrém stavu (**obr. 58**). Podle datace na kamenném víku hrobu pochází z roku 1902. V centrální části jsou dva černé hladké sloupy, které podpírají kladí s jasně čitelným zdobeným nápisem:

„Ruhestätte der Familie Anton Hübner“¹⁷⁹

Nad nápisem je v tympanonu patrná ozdobná růžice a nechybí ani kamenný kříž na vrcholu. Specifický ozdobný prvek se nachází v prostoru mezi sloupy. Místo sošky nebo vázy je zde drobný vyklenutý pískovcový kámen se skleným svícem a nápisem:

„FRIEDE“¹⁸⁰

¹⁷⁸ Přepis z náhrobku. Překlad autor – Rodinná hrobka Eduarda Hübnera. Unter Schwarzbrunn je německý název pro dnešní obec Dolní Černou Studnici.

¹⁷⁹ Přepis z náhrobku.

¹⁸⁰ Přepis z náhrobku.

10. Velké Hamry

10.1. Historie města

Obce na dnešním tanvaldsku jsou úzce propojeny společnou historií. První tanvaldské chalupy vyrostly na jižním svahu Špičáku, za soutokem Kamenice se Smržovským potokem, v dnešním Horním Tanvaldě. V 18. století byl Tanvald typickou horskou osadou s malými políčky a velkými pastvinami, s obyvatelstvem závislým na práci v lese a později ve sklářských hutích v Antonínově a Dolním Polubném. Na počátku 19. století bylo na Kamenici vybudováno několik malých brusíren, v nichž se brousilo duté sklo pro antonínovskou sklárnu. V roce 1828 v Dolním Tanvaldu, pod soutokem Kamenice s Desnou, mezi několika roubenými brusírnami, vyrostla zděná přádelna. Její zakladatel, obchodník s přízí Andreas Friedrich, ji však ještě před zprovozněním prodal Jaohannu Wenzelovi Riegerovi, který zde instaloval anglický spřádací stroj.¹⁸¹

Malá osada Hamrska existovala již koncem 16. století a byla založena pro dělníky pracující v železném hamru v údolí řeky Kamenice. V druhé polovině 19. století se zde rozvíjela povrchová těžba žuly v Černostudničním hřebenu. Práce to byla sezonní a v zimě většina obyvatel sháněla práci v okolních textilkách.¹⁸²

Oblast výrazně zasáhla událost svárovske stávký z roku 1870. Držkovská kronika do detailního popisu událostí příliš nezasahuje. Zmiňuje především problémy předchozích let, kdy v roce 1868 obce v okolí Železného Brodu žádaly o slevení z daní a posečkání s platbou do následujícího roku. Ještě před vypršením lhůty, v listopadu roku 1869, však do obcí Bratříkov, Loužnice, Zásady, Zlaté Olešnice, Držkova, Plavů a především Stanovska přišla vojenská exekuce. 26. listopadu Držkov obdržel od berního úřadu v Železném Brodě pokyny, aby daně byly nejdéle do 14 dnů vyplaceny. Dlužníci měli platit vojákům, kteří se usídlili v Zásadě, stravu a žold. Mnozí prodali, jak uvádí kronikář Jan Hrdý, vše co měli, jen aby se nepříjemných vojáků zbavili. Do těchto událostí přichází v březnu následujícího roku, kdy vojáci stále sídlí v Zásadě, problémy v textilní továrně Jana Liebiga na Svárově.¹⁸³

¹⁸¹ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 50.

¹⁸² Tamtéž, s. 54.

¹⁸³ Kronika obce Držkov uložena na OÚ Držkov.

První stávk proběhla 22. března v Železném Brodě v Liebigově přádelně. Okolo 300 dělníků žádalo navýšení mezd a odmítli dál pracovat. Zesílena byla posádka četnické stanice a pod touto hrozbou stávka rozpuštěna.¹⁸⁴

31. března došlo k velké demonstraci dělníků ze Svárova a Haratic. Shromáždily se téměř dva tisíce dělníků před svárovskou továrnou a žádaly o zlepšení pracovních podmínek. Když je vojáci chtěli rozehnat, došlo k použití bajonetů na zbraních a několik dělníků bylo zraněno a zatčeno.¹⁸⁵ Stávku se však nepodařilo rozehnat a odpoledne začala palba z pušek do davu. Na místě zůstal mrtvý Josef Linhart a zraněním podlehla následujícího dne i mladá šestnáctiletá dívka Pavla Linková.¹⁸⁶ Za několik dní zemřeli na zranění i Jan Fišer z Dolního Hamru, Josef Pavlata z Horních Hamrů a František Duňka z Držkova. Počet zraněných údajně nebyl zjišťován, ale podle odhadů jich bylo přibližně dvacet.¹⁸⁷

V roce 1914 došlo ke spojení Hamrsek, Hořeních Hamrů a Dolních Hamrů. Svárov poté v roce 1942. Tím vzniklo dnešní město Velké Hamry, které se dále rozrůstalo podél železnice směrem k Tanvaldu.¹⁸⁸ Textilní továrny pokračovaly ve výrobě v této oblasti i po válkách. V roce 1946 byly znárodněny a vznikl národní podnik Seba Tanvald, který měl se svými výrobky úspěchy i na trzích v zahraničí.¹⁸⁹

10.2. Sepulkrální památky

Spojením obcí v roce 1914 se v dnešních Velkých Hamrech nachází několik hřbitovů. Předně je to městský hřbitov na okraji města (**mapa 8**). Na něm se nalézají první dvě níže popsané památky. Zbylé hrobky jsou již na hřbitově ve Velkých Hamrech II. (dřívějších Hamrskách).

10.2.1. Hrobka Antonína Nykrína

Vysoký kamenný hrob, v jehož centrální části na první pohled zaujme pískovcová socha mnicha¹⁹⁰ (**obr. 59-60**). V zadní části podstavce je patrný podpis autora: J. Řehák, Turnov.¹⁹¹

¹⁸⁴ BERÁNEK, Jan. *Svárovská stávka*. Praha: Nakladatelství rovnost, 1951. 95 s. ISBN neuvedeno. S. 49-50.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 56.

¹⁸⁶ O jejím osudu natočil v roce 1974 Karel Kachyňa film *Pavlinka*.

¹⁸⁷ BERÁNEK, Jan. *Svárovská stávka*. S. 52.

¹⁸⁸ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 54.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 53.

¹⁹⁰ Pravděpodobně se jedná o personifikaci samotného Františka Serafinského.

Původní deska s nápisem i zde chybí, ten je však přesto čitelný:

„Zde v Panu odpočívá
ANTONÍN NYKRÍN
z Doleního Hamru č. 7
zemřel 24. června 1900
v stáří 66 let“¹⁹²

10.2.2. Rodinná hrobka Vosatkových

Druhá dominantní hrobka z tohoto hřbitova je monumentální kamenná geometrická stavba v jeho centrální části (**obr. 61**). Je tvořena úzkým podstavcem s deskou, na které je čitelný nápis zemřelých členů rodiny:

„MARIE VOSATKOVA MILADKA MANICKA
CHOŤ INŽENÝRA 1888 1927 1910 1917 1912 1915
ing ALBERT VOSATKA ANTONIE PAPIRNIKOVA
1885 1955 1860 1955“¹⁹³

Z toho nápisu je patrné, že se jedná o rodinnou hrobku inženýra Alberta Vosátky z Velkých Hamrů, který v roce 1936 dostal zakázku na výrobu lehkých objektů na obranu československých hranic v okrese Jablonec nad Nisou.¹⁹⁴ Hrobka není autorsky signovaná, je však možné, že si ji Albert Vosátka navrhl sám, a pochází z konce 20. let 20. století.

Nad spodním podstavcem se nalézají po stranách dvě ozdobné mramorové vázy a mezi nimi masivní podstavec s horní částí náhrobku. Ta je tvořena geometrickou skladbou do sebe zapadajících kamenných kvádrů. Uprostřed se poté nachází kulatý bronzový reliéf, na kterém je zobrazena žena utěšující truchlícího anděla. Ten v rukou drží smuteční věnec. Hlavice sloupu, o kterou žena opírá levou ruku, odkazuje k antickému motivu.

10.2.3. Hrobka rodiny Josefa Čecha

Tato hrobka je vytvořena z naskládáných a do sebe pečlivě pasujících kamenů, které tak tvoří podstavec (**obr. 63-64**). Ve spodní části je patrný ozdobný prvek olivové ratolesti. V jeho středu je nápisová deska, na které stojí:

¹⁹¹ Tedy i autor hrobky Johanna Preisslera v Držkově.

¹⁹² Přepis z náhrobku.

¹⁹³ Přepis z náhrobku.

¹⁹⁴ STEJSKAL, Jan - STEJSKAL, Libor. *Drama '38: Opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*. Liberec: Knihy 555, 2003. ISBN 80-86660-02-8. S. 41.

„Hrobka rodiny
Jos. Čecha,
pens. uč. a jeho manželky
Anežky, roz. Kopalovy.
Zde v Pánu odpočívají:
Dcera Božena,
industr. uč.,
* r. 1865 v Lastiboři č. d. 7 + r. 18 13/LX 86
syn Josef,
* r. 1867 tamtéž. + r. 18 8/X 68
a otec Jos. Čech, chal.
* r. 1794 tamtéž. + r. 18 31/I. 64
O.V.P.¹⁹⁵

Nad tímto epitafem je viditelné místo na fotografii, ta dnes již chybí. Horní část náhrobku je tvořena velkým křížem, v jehož ramenou se nachází ozdobný věnec.

10.2.4. Hrob Mařenky Páskové

Zajímavou sepulkrální památkou je drobný hrob Mařenky Páskové (**obr. 62**). Skládá se z prostého náspu hlíny, v jehož čele je situovaný pařez stromu (patrně již není původní). Na něm je umístěna oválná keramická destička, bohatě zdobená květinovými motivy a barevnými iniciály. Je tak krásným příkladem lidového umění na Jablonecku na začátku 20. století. Celý text je podřízen tvaru destičky a vytváří smutný, ale velice poutavý umělecký objekt. Text zní:

„Zde odpočívá v Pánu
naše milá
Mařenka Pásková
nar. dne 22/2 1901 zemř. dne 10/10 1907
Spi sladce!¹⁹⁶

¹⁹⁵ Přepis z náhrobku. Zkratka O.V.P. – Odpočívajte v pokoji.

¹⁹⁶ Přepis z náhrobní desky.

11. Zásada

11.1. Historie městyse

Zásada patří k nejstarším vesnicím na pomezí navarovského a maloskalského panství. Lokalita přímo pod Černostudničním hřebenem umožňovala krátké a rychlé spojení mezi česko-jazyčnou Zásadou a německými vesnicemi Smržovkou a Novou Vsí na druhé straně hřebene.

Obec byla založená na okraji pohraničního lesa starobylym rodem Čuchů. Bývala to původně tvrz zmíněného rodu, který ve 14. stol. používal rytířské hodnosti a jehož členové se připomínají již za času panování Karla IV. Kolem tvrze byla postavena samotná ves Zásada. Nejznámějším členem rodu Čuchů byl Jan Čuch, který patřil k blízkým králi Václavu IV. a zastával funkci maršálka. V první polovině 15. stol. patřil rodu Čuchů mimo jiné také samotný hrad Navarov.¹⁹⁷

Zásadská kaple sv. Prokopa (dnes nemovitá kulturní památka)¹⁹⁸ byla postavena podle návrhu Jiřího Folkerta, zednického mistra ze Železného Brodu, v polovině 18. století.¹⁹⁹ Kaple je postavena v barokním slohu. Uvnitř se nalézá nádherně vyřezávaný oltář i velmi pěkné olejomalby. Nedělní a sváteční mše zde sloužil držkovský farář Daniel Metelka. Rychtář Šourek usiloval o to, aby zde byla slavena pouť a posvícení, proto byla dne 7. ledna 1751 od navarovské vrchnosti zakoupena „*Kapelní louka*“, na níž se do dnešní doby koná každoroční zásadská pouť.

¹⁹⁷ ANDĚL, Rudolf - KABÍČEK, Jan. *Hrady a zámky libereckého kraje*. Liberec: Krajské nakladatelství v Liberci, 1959. 142 s. ISBN neuvedeno. S. 55.

¹⁹⁸ Pod rejstříkovým číslem 46696/5-109, převzato ze stránek Národního památkového ústavu. [cit. 12.12.2011]. Dostupné z URL: <<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>>

¹⁹⁹ Ke stavbě kaple se váže zásadská pověst o zlatém pokladu. Následující text vychází z verze zapsané v Zásadském zpravodaji č.1/2007: „*Jednoho pozdního, mlhavého večera na počátku října roku 1747 přepadla hospodu v obci skupina čtyř lupičů. Jedním z nich byl prý jakýsi soukeník z Dlouhých Mostů, který tentýž den navečer navštívil rychtáře Jana Šourka jako host a žádal ho, aby mu přinesl něco k jídlu a pití. Když se rychtář vzdálil, aby přinesl žádané, host nepozorovaně pootevřel okno, kterým později lupiči vnikli do domu. Přepadli rychtáře, roubíkem mu ucпали ústa, svázali mu ruce i nohy a pověsili k železnému kruhu ke stropu hlavou dolů. Potom počali pátrat po tajném úkrytu. Nezvyklým šelestem probuzená manželka Majdalena vyskočila z lože a štěrbínou pootevřených dveří spatřila lupiče i visícího rychtáře. Vnikla do tajné skrýše, sebrala zlatáky a běžela s nimi k hustému dubovému keři nade vsí, kde je ukryla. Potom utíkala ke dvoru, kde vzburcovala správce a sousedy, ti ozbrojeni sekerami, vidlemi i kosami spěchali k rychtě a cestou volali na pomoc sousedy z ostatních chalup. Ti potom zahnali lupiče a zachránili rychtáře Jana Šourka.*“ Dostupné z URL: <<http://www.zasada.cz/informace-o-obci/historie/>>. Událost, která údajně byla jednou z pohnutek, jež vedla rychtáře Jana Šourka, aby v obci jako dík za záchranu svého života založil a vybudoval svatoprokopskou kapli. Samotné peníze jsou údajně dodnes skryty ve starém dubu u kaple.

V roce 1927, při stavbě obecní sokolovny a měšťanské školy, se kaple dočkala nahrazení starých chatrných oken novými pískovanými podle návrhů grafika a sklářského výtvarníka profesora Zdeňka Juny.²⁰⁰

Největší změna do Zásady přišla v 50. letech 20. století, kdy zde byla založena pobočka národního podniku Železnobrodského skla, později akciová společnost Ornela, na výrobu skleněné bižuterie.²⁰¹ Pod koncernem Preciosa dodnes patří k největším výrobcům rokajlu²⁰² na světě.

11.2. Sepulkrální památky

Zásadský hřbitov se nachází hned vedle kaple sv. Prokopa. Bohužel se na něm již nenalézá mnoho starých náhrobků, ty musely uvolnit místo poptávce po prostoru a výstavbě mladších, moderních hrobek. Přesto jedna, poměrně specifická sepulkrální památka z první poloviny 20. století se na něm dosud nachází (**mapa 9**).

11.2.1 Hrob rodiny Hýskovy

Osamocená, téměř zapomenutá stavba v horním pravém rohu hřbitova zaujme na první pohled moderní kompozicí (**obr. 65**). Geometrická skladba prvků a stupňovaná boční stěna vytvářejí velice kompaktní a architektonicky specifickou hrobku.

Na pravém bloku se nachází krátký epitaf:

„ZEMI ODUMŘI,
ALE NEODCHÁZEJ“²⁰³

Centrální vysoký blok, ke kterému jsou napojeny přilehlé stěny, byl dříve na svém vrcholu zakončen ozdobným prvkem, pravděpodobně železným křížem nebo soškou. Dnes je zde pouze patrný ulomený zbytek této části. Autorská signatura bohužel chybí a podle zpracování a architektonické skladby se dá vznik hrobky zasadit do přelomu 20. a 30. let 20. století.

²⁰⁰ SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. S. 85.

²⁰¹ PATOČKOVÁ, Dagmar, a kol. *Jablonex: 50 let ve světě bižuterie*. S. 20.

²⁰² Sekané skleněné korálky.

²⁰³ Přepis z náhrobku.

12. Závěr

Práce zaměřená na vývoj a typologii sepulkrálních památek na Jablonecku přináší první ucelenější pohled na tuto problematiku v určené oblasti. Cílem zde bylo zdokumentovat a popsat vybranou část hřbitovních náhrobků pro jejich dosud opomíjenou uměleckou kvalitu. Konkrétně představuje sepulkrální památky na hřbitovech v Albrechticích v Jizerských horách, Desné, Držkově, Hutí, Jablonci nad Nisou, Josefově Dole, Krásné, Velkých Hamrech a Zásadě.

Jednotlivé kapitoly o historii obcí a měst byly zpracovány především za pomoci monografií regionálních historiků Jany Scheybalové a Josefa Václava Scheybala. Jejich celoživotní autorské dílo je zásadní pomůckou pro poznání minulosti severočeského kraje. Uvedením historického kontextu doby jsou patrné některé shodné prvky v jednotlivých obcích na Jablonecku. Velká část z nich vznikla v rozmezí 17. a 18. století a převážně jako osady okolo sklářských hutí pozvolna se rozvíjejícího specifického průmyslu, který definoval kulturní ráz celé oblasti.

S průmyslovým zaměřením Jablonecka souvisejí také nejhonosnější a nejreprezentativnější náhrobky. Ve valné většině patří německým podnikatelům, exportérům a sklářům. Byli to právě oni, kteří vlastnili většinu místních podniků a samotného kapitálu. Největší hrobkou ve sledované oblasti je novorománsko-gotická kaple Josefa Riedla v Desné, která svým zpracováním a umístěním na kopci nad městem připomíná i dnes největšího sklářského průmyslníka na Jablonecku. Je to také jediná z hrobek vedena jako nemovitá kulturní památka.

Z obecnějšího pohledu se v oblasti nacházejí spíše novoklasicistní a historizující hrobky z druhé poloviny 19. století. V samotném Jablonci nad Nisou je k nalezení přehlídka secesních a geometrických náhrobků ze začátku 20. století. Tyto honosné hrobky jsou umístěny podél hřbitovních zdí a vytvářejí tak dodnes poutavou atmosféru a specifický ráz hřbitovů. Barokní náhrobky se zde již nenalézají. Je to způsobeno především stářím hřbitovů, kdy např. současný městský hřbitov v Jablonci nad Nisou pochází z roku 1899. Na hřbitovech v okolních obcích se náhrobky nedochovaly převážně z důvodu nedostatku místa a jejich nahrazení novějšími hrobkami. Nejstarší dochované hrobky tak pocházejí v druhé polovině 19. století a početně nejvíce jsou zastoupeny hřbitovní pomníky ze začátku století 20.

Jablonecký městský hřbitov značným způsobem doplňuje umělecký ráz města, které zažilo největší rozvoj na přelomu 19. a 20. století, a je bohatou pokladnicí nových architektonických prvků a motivů. Především náhrobky z dílny Wilhelma Spölgena ze

Šluknova mají velice specifickou kompozici a kombinují v sobě snahu o geometrickou čistotu tvaru se sochami detailního a výrazově hlubokého zpracování.

Z hlediska ikonografie bylo rozšířeným sochařským motivem figurální zobrazení truchlící plačky, často doplněné klasicistním motivem sloupu nebo vázy. Objevují se také sochy Ježíše Krista, andělů nebo géníů. Mezi ozdobnými prvky na náhrobcích se nalézají květinové motivy, palmové ratolesti, věnce nebo stylizované tváře malých andělíčků a klasický křesťanský kříž.

Nápisy na hrobkách zde mají několik podobných prvků. Většina z nich je svým zpracováním přímo zapojena do ozdobné kompozice staveb a velká písmena jsou zdobně vytvořena. Nejtypičtějším nápisem se stalo Ewiger Friede, neboli věčný klid. Vyskytují se zde také nápisy týkající se zpopelnění nebo např. epitaf u hrobky padlého vojáka, který podrobně popisuje jeho osud.

Patriarchální pojetí u nápisu označující jméno pochované rodiny je typické převážně pro německé hrobky. Rodina je tak určena jménem otce. U českých náhrobků se toto pojetí spíše neobjevuje a hrobka nese pouze příjmení rodu.

V práci bylo zmíněno, že jablonecký židovský hřbitov v centru města byl v 60. letech 20. století zbořen a lokalita zasazena do nového stavebního plánu. Začlenění židovských náhrobků a jejich porovnání s vývojem sepulkrálních památek na ostatních hřbitovech tak již není v této oblasti možné.

Je potřeba zdůraznit skutečnost, že zde popsané hrobky jsou pouhým drobným výřezem z jejich celkového množství na hřbitovech na Jablonecku. Představují tak přibližný nástin tématu v této oblasti. Samotný městský hřbitov v Jablonci nad Nisou by si jistě zasloužil budoucí hlubší výzkum a zaznamenání nezměrného množství zajímavých a působivých sepulkrálních památek.

13. Resumé

This work brings the first complete look at the development and typology of sepulchral monuments in a particular area which is in this case the Jablonec region. The aim was to document and describe selected parts of gravestones which have always been neglected as art. Specifically, it comprises of sepulchral monuments at the cemeteries of Albrechtice v Jizerských horách, Desná, Držkov, Hut', Jablonec nad Nisou, Josefův Důl, Krásná, Velké Hamry and Zásada.

Individual chapters about the history of the localities were mainly composed of the monographs from the local historians Jana Scheybalová and Josef Václav Scheybal. Their lifetime work is essential for getting know the culture in the North Bohemian region. These localities were founded as settlements around local glassworks which were slowly progressing as specific industry that shaped the cultural character in this area.

The most representative and opulent gravestones are also connected with the industrial orientation in the Jablonec region. In most cases they are in possession of German businessmen, exporters and glassmakers. It was them who owned the most of the local factories and the capital itself. The biggest gravestone in the monitored area is Josef Riedl's Neoromanesque-Ghotic chapel in Desná. This extraordinary chapel, standing on the hill above the city, reminds us the greatest glass industrialist in the Jablonec region. This chapel is also the only one listed as cultural heritage.

From the more general point of view there occur more or less neoclassical gravestones from the second half of the 19th century. Quite a show of Art Nouveau and geometric gravestones are then found in Jablonec nad Nisou in the beginning of the 20th century. These opulent gravestones are usually located along the cemetery walls and thus create an attractive mood and specific character of the cemeteries. Baroque gravestones are not found there anymore. It is caused by the age of the cemeteries, when for example the origin of the current city cemetery in Jablonec nad Nisou is dated back to the year of 1899. The gravestones at other local cemeteries have not been preserved because of the lack of space. There have also been some replacements of the old gravestones by new ones. The oldest preserved gravestones come from the second half of 19th century and most of the gravestones probably from the beginning of the 20th century.

Jablonec city cemetery significantly completes the art character of the city which experienced the greatest development at the turn of the 19th and 20th century. Jablonec is rich in new architectural elements and motives. Especially the gravestones from the work of

Wilhelm Spögeln from Šluknov are created in a very specific composition and combine an attempt of geometric pure shapes with a detailed and distinctive manufacture.

The most extensively used sculpting figure is a grieving weeper, very often completed with a classicist motive of a column or a vase. The sculptures of Jesus Christ, angels or geniuses also appear. Concerning the decorative motives there are flowers, palm branches, wreaths or stylized faces of little angels and the traditional Christian crosses.

The gravestone signs have very similar elements. Most of them are processed in the decorative composition of the structure and big letters are decoratively designed. The most typical sign is “Ewiger Friede” meaning “eternal peace”. There are also signs conveying the incineration or for example an epitaph of the fallen soldier telling the story of his fate.

Patriarchal conception of the signs showing the name of the family is typical mainly for the German gravestones. The family is named after the father’s name. This conception is not very common amongst the Czech gravestones, the Czech one have only the name of the family line.

As I have mentioned in the thesis, Jablonec’s Jewish cemetery in the city center was demolished in 1960s. This locality was then set in the new building plan. The integration of Jewish gravestones and their comparison with the development of the sepulchral monuments from the other cemeteries in this area is not possible anymore.

It is necessary to emphasize the fact that these described gravestones are only just a small selection of the total quantity of gravestones at the cemeteries in the Jablonec region. Thus they represent a rough draft of this topic in this area. The city cemetery in Jablonec itself would definitely deserve a more thorough research and record of the immense amount of interesting and impressive sepulchral monuments.

14. Seznam použité literatury a pramenů

Prameny

Kittel - informační panely č. 1 a č. 2. Před kostelem v Krásné.

Kronika obce Držkov uložená na OÚ v Držkově.

Literatura

ANDĚL, Rudolf - KABÍČEK, Jan. *Hrady a zámky libereckého kraje*. Liberec: Krajské nakladatelství v Liberci, 1959. 142 s. ISBN neuvedeno.

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti: Doba ležících*. Vydání 1. Praha: Argo, 2000. 358 s. ISBN 80-7203-286-0.

BERÁNEK, Jan. *Svárovská stávka*. Praha: Nakladatelství rovnost, 1951. 95 s. ISBN neuvedeno.

DVOŘÁČEK, Petr. *Architektura českých zemí: Secese*. Vyd. 1. Praha: Levné knihy KMa, 2005. ISBN 80-7309-287-5.

HOROVÁ, Anděla. *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2006. ISBN 80-200-0536-6.

KROPÁČEK, Jiří. *Severní Čechy: Krajina, historie, umělecké památky*. Vydání 1. Praha: Panorama, 1981. 326 s. ISBN neuvedeno.

KUČERA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku: díl 1. A-G*. Vydání 1. Praha: Libri, 1996. 874 s. ISBN 80-85983-13-3

LORENZOVÁ, Helena – PETRASOVÁ, Taťána. *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Vydání 1. Praha: KLP, 2001. 425 s. ISBN 80-85917-79-3.

MIKOLÁŠEK, Vladimír. *Ďáblův doktor: Pověsti z korálkového kraje Železnobrodská a Jablonecka*. Vydání 2. Turnov: RA Turnov. 1996. 248 s. ISBN 80-901697-2-4.

NAVRÁTILOVÁ, Hana. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Vydání 1. Praha: Vyšehrad, 2004. 413 s. ISBN 80-7021-397-3.

NOVÝ, Petr. *Lisované sklo a krystalerie v Jizerských horách*. Vydání 1. Desná v Jizerských horách Jablonec nad Nisou: Ornela - Muzeum skla a bižuterie, 2002. 222 s. ISBN 80-86397-01-7

PATOČKOVÁ, Dagmar, a kol. *Jablonex: 50 let ve světě bižuterie*. Vydání 1. Jablonec nad Nisou: Jablonex – vydání vlastní, 2002. 156 s. ISBN neuvedeno.

PRAHL, Roman, a kol. *Umění náhrobku v českých zemích let 1780-1830*. Vydání 1. Praha: Academia, 2004. 335 s. ISBN 80-200-1188-9.

ROHÁČEK, Jiří - Dalibor PRIX. *Epigraphica & sepulcralia I.: sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR v letech 2000 až 2004*. Vydání 1. Praha: Artefactum, 2005. 287 s. ISBN 80-86890-03-1.

ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2006. 342 s. ISBN 80-246-0963-0.

SCHEYBALOVÁ, Jana, a kol. *Kraj kolem Jizery*. Vydání 1. Jablonec nad Nisou: Jakoubě, 1995. 166 s. ISBN 80-901972-3-X.

SCHEYBAL, Josef V. - SCHEYBALOVÁ, Jana. *Krajem skla a bižuterie*. Vydání 1. Železný Brod: Jakoubě, 1998. 189 s. ISBN 80-901972-5-6.

SCHEYBAL, Josef V. – ŠOLC, Jiří. *Lidové stavby v Pojizeří*. Liberec: Severočeské krajské nakladatelství, 1960. 178 s. ISBN neuvedeno.

SCHEYBAL, Josef V. – SCHEYBALOVÁ, Jana. *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1985. 344 s. ISBN neuvedeno.

STEJSKAL, Jan - STEJSKAL, Libor. *Drama'38: Opevnění, Češi a Němci, mobilizace na Liberecku v roce 1938*. Liberec: Knihy 555, 2003. 175 s. ISBN 80-86660-02-8.

VLČEK, Pavel. *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004. 761 s. ISBN 80-200-0969-8.

Elektronické zdroje

Stránky Národního památkového ústavu a seznam nemovitých památek. Dostupné z URL: <<http://monumnet.npu.cz/monumnet.php>>.

Jablonecký měsíčník. Dostupné z URL <<http://www.mestojablonec.cz/cs/mesto/jablonecky-mesicnik/>>.

Internetové stránky městyse Zásada. Dostupné z URL: <<http://www.zasada.cz/informace-o-obci/historie/>>.

Internetové stránky k tématu protržené přehrady v Desné. Dostupné z URL: <<http://www.osadajizera.cz/prehrada.html>>.

Internetové stránky k tématu Kittelovska. Dostupné z URL: <<http://kittelovsko.cz>>.

15. Seznam obrazové přílohy

Obr. 1 – Albrechtice v Jizerských horách; obecní hřbitov; Mauzoleum Johann Schowanek; rok 1935, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 2 – Albrechtice v Jizerských horách; obecní hřbitov; Mauzoleum – detail reliéfu; rok 1935, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 3 – Albrechtice v Jizerských horách; obecní hřbitov; rodinná hrobka Feixe; rok 1904, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 4 – Albrechtice v Jizerských horách; obecní hřbitov; rodinná hrobka Rosslera; rok 1888, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 5 – Albrechtice v Jizerských horách; obecní hřbitov; rodinná hrobka Rosslera - detail; rok 1888, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 6 – Albrechtice v Jizerských horách; obecní hřbitov; rodinná hrobka Brucknera a Mullera; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 7 – Albrechtice v Jizerských horách; obecní hřbitov; náhrobek Schicketanze; okolo roku 1890, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 8 – Desná; ve městě; památník protržené přehrady; rok 1937, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 9 – Desná; městský hřbitov; druhý památník protržené přehrady; první polovina 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 10 – Desná; nad městem; Riedlova hrobka; rok 1889-1890, autor architekt Adolf Bürger; foto autor, 2010.

Obr. 11 – Desná; nad městem; Riedlova hrobka; rok 1889-1890, autor architekt Adolf Bürger; foto autor, 2010.

Obr. 12 – Desná; městský hřbitov; rodinná hrobka Antona Johna; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 13 – Desná; městský hřbitov; rodinná hrobka Stefana Umanna; okolo roku 1900, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 14 – Desná; městský hřbitov; rodinná hrobka Roeslera; okolo roku 1900, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 15 – Desná; městský hřbitov; rodinná hrobka Hermanna Scholze; 30. léta 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 16 – Desná; městský hřbitov; náhrobek neznámého; konec 19. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

- Obr. 17** – Desná; městský hřbitov; rodinná hrobka Josefa Schnabela; konec 19. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.
- Obr. 18** – Desná; městský hřbitov; rodinná hrobka Eduarda Priebacha; konec 19. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.
- Obr. 19** – Držkov; obecní hřbitov; pamětní deska svárovské stávky; první polovina 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.
- Obr. 20** – Držkov; obecní hřbitov; památník svárovské stávky; první polovina 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.
- Obr. 21** – Držkov; obecní hřbitov; rodinná hrobka Kopalů; okolo roku 1905, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.
- Obr. 22** – Držkov; obecní hřbitov; rodinná hrobka Johanna Preisslera; rok 1911-1912, autor hrobky J. Řehák, Turnov; foto autor, 2010.
- Obr. 23** - Držkov; obecní hřbitov; rodinná hrobka Johanna Preisslera – detail sochy; rok 1911-1912, autor hrobky J. Řehák, Turnov; foto autor, 2010.
- Obr. 24** – Držkov; obecní hřbitov; rodinná hrobka Brůnovi; 30. léta 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.
- Obr. 25** – Držkov; obecní hřbitov; náhrobek Petra Kopala; konec 19. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2011.
- Obr. 26** – Huť; obecní hřbitov; rodinná hrobka Zasche; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.
- Obr. 27** – Huť; obecní hřbitov; rodinná hrobka Reinholda Simma; konec 19. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.
- Obr. 28** – Huť; obecní hřbitov; hrob Theresie Bergmann; konec 19. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.
- Obr. 29** – Huť; obecní hřbitov; hrob Theresie Bergmann - detail kříže; 30. léta 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.
- Obr. 30** – Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; památník K. R. Fischera; 30. léta 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.
- Obr. 31** – Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; rodinná hrobka Eduarda Dresslera; rok 1904, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.
- Obr. 32** - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; rodinná hrobka Antona Preisslera; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2011.
- Obr. 33** - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; rodinná hrobka Willy Porsche; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 34 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; rodinná hrobka Bruno Pfeiffera; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 35 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; hrobka Adolfa Pfeiffera; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 36 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; hrobka Emila Zimmera; 20. léta 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2011.

Obr. 37 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; hrobka Scheiblera; rok 1906, autor hrobky Josef Zasche; foto autor.

Obr. 38 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; hrobka Adolfa H. Posselta; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 39 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; hrobka Antona Endlera; začátek 20. století, autor Wilhelm Spölgen, Šluknov; foto autor, 2010.

Obr. 40 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; hrobka rodiny Weber; 20. léta 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2011.

Obr. 41 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; náhrobek Neuwingera; 20. léta 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 42 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; rodinná hrobka Weiss; konec 19. století, autor K. Hübel; foto autor, 2011.

Obr. 43 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; rodinná hrobka Josefa R. Weisse; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 44 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; rodinná hrobka Kelche; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 45 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; rodinná hrobka Gewise; začátek 20. století, autor Wilhelm Spölgen, Šluknov; foto autor, 2010.

Obr. 46 - Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; rodinná hrobka Adolfa Bergmanna; začátek 20. století, autor Wilhelm Spölgen, Šluknov; foto autor, 2010.

Obr. 47 – Josefův Důl; obecní hřbitov; rodinná hrobka Emila Fischera; rok 1904, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 48 - Josefův Důl; obecní hřbitov; rodinná hrobka Emanuela Hüttmanna; rok 1900, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 49 - Josefův Důl; obecní hřbitov; rodinná hrobka Emanuela Hüttmanna – detail sochy; rok 1900, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 50 - Josefův Důl; obecní hřbitov; hrobka neznámého; rok 1889, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 51 - Josefův Důl; obecní hřbitov; hrobka Franze Ressela; rok 1886, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 52 - Josefův Důl; obecní hřbitov; hrobka Antona Riegera; konec 19. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 53 - Josefův Důl; obecní hřbitov; rodinná hrobka Hermanna Schölera; rok 1890, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 54 - Josefův Důl; obecní hřbitov; rodinná hrobka Antona Zimmermanna; rok 1904, autor Wilhelm Spölgen, Šluknov; foto autor, 2010.

Obr. 55 - Krásná; u kostela; náhrobek Johanna Franze Römische; konec 19. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 56 - Krásná; u kostela; náhrobek rodiny Römische; konec 19. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 57 - Krásná; obecní hřbitov; rodinná hrobka Eduarda Hübnera; rok 1919, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 58 - Krásná; obecní hřbitov; rodinná hrobka Antona Hübnera; rok 1902, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 59 – Velké Hamry; městský hřbitov; hrobka Antonína Nykrína; začátek 20. století, autor J. Řehák, Turnov; foto autor, 2010.

Obr. 60 – Velké Hamry; městský hřbitov; hrobka Antonína Nykrína – detail sochy; začátek 20. století, autor J. Řehák, Turnov; foto autor, 2010.

Obr. 61 – Velké Hamry; městský hřbitov; rodinná hrobka Vosatkových; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 62 - Velké Hamry; hřbitov na Hamrskách; hrobka Mařenky Páskové; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 63 - Velké Hamry; hřbitov na Hamrskách; hrobka rodiny Josefa Čecha; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 64 – Velké Hamry; hřbitov na Hamrskách; hrobka rodiny Josefa Čecha – detail nápisové desky; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

Obr. 65 - Zásada; obecní hřbitov; hrobka rodiny Hýskovy; začátek 20. století, autor hrobky neznámý; foto autor, 2010.

- Mapa 1** – Albrechtice v Jizerských horách; obecní hřbitov; kresba autor, 2012.
- Mapa 2** – Desná; městský hřbitov, Riedlova hrobka; kresba autor, 2012.
- Mapa 3** – Držkov; obecní hřbitov; kresba autor, 2012.
- Mapa 4** – Hut' ; obecní hřbitov; kresba autor, 2012.
- Mapa 5** – Jablonec nad Nisou; městský hřbitov; kresba autor, 2012.
- Mapa 6** – Josefův Důl; obecní hřbitov; kresba autor, 2012.
- Mapa 7** – Krásná; obecní hřbitov, prostor u kostela; kresba autor, 2012.
- Mapa 8** – Velké Hamry; městský hřbitov, hřbitov na Hamrskách; kresba autor, 2012.
- Mapa 9** – Zásada; obecní hřbitov; kresba autor, 2012.

16. Obrazová příloha

Obr. 1

Obr. 2

Obr. 3

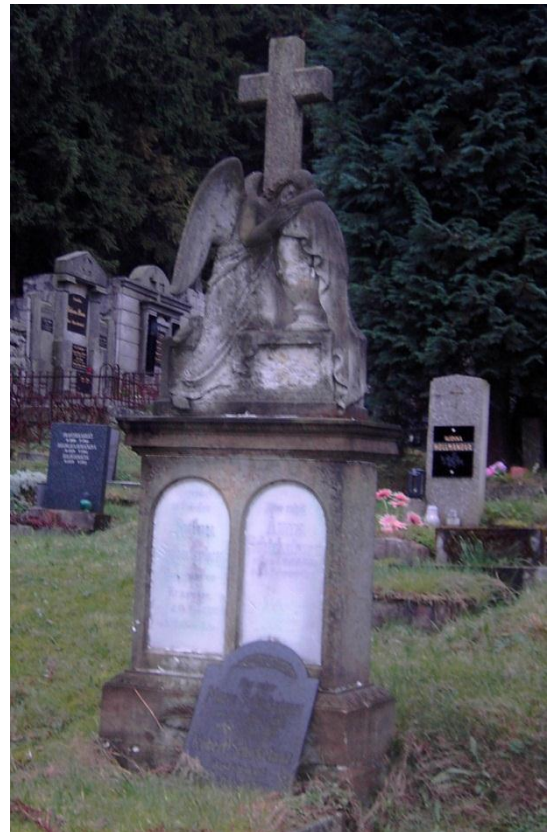
Obr. 4

Obr. 5

Obr. 6

Obr. 7

Obr. 8

Obr. 9

Obr. 10

Obr. 11

Obr. 12

Obr. 13

Obr. 14

Obr. 15

Obr. 16

Obr. 17

Obr. 18

Obr. 19

Obr. 20

Obr. 21

Obr. 22

Obr.23

Obr. 24

Obr. 25

Obr. 26

Obr. 27

Obr. 28

Obr. 29

Obr. 30

Obr. 31

Obr. 32

Obr. 33

Obr. 34

Obr. 35

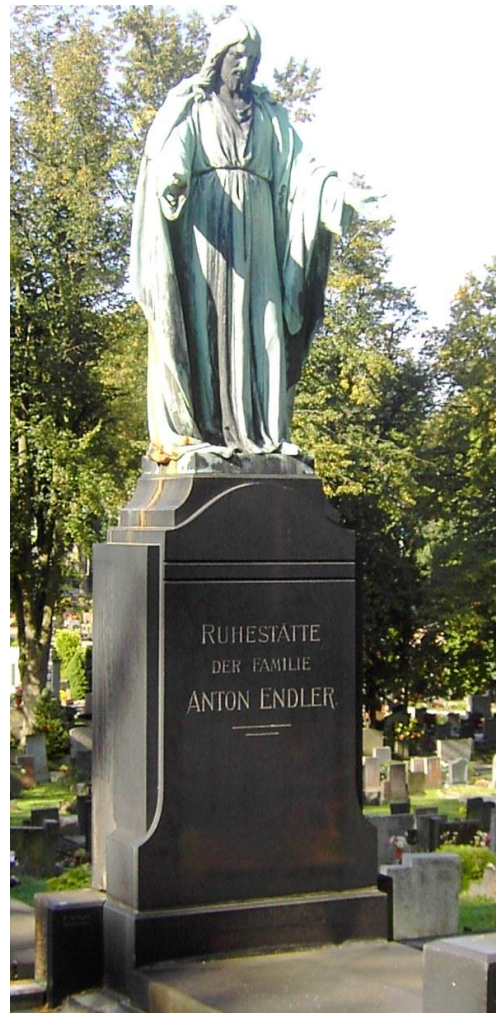
Obr. 36

Obr. 37

Obr. 38

Obr. 39

Obr. 40

Obr. 41

Obr. 42

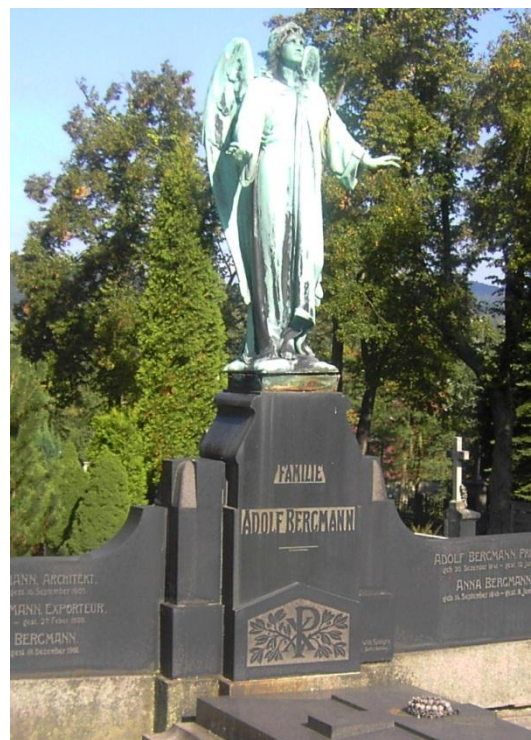
Obr. 43

Obr. 44

Obr. 45

Obr. 46

Obr. 47

Obr. 48

Obr. 49

Obr. 50

Obr. 51

Obr. 52

Obr. 53

Obr. 54

Obr. 55

Obr. 56

Obr. 57

Obr. 58

Obr. 59

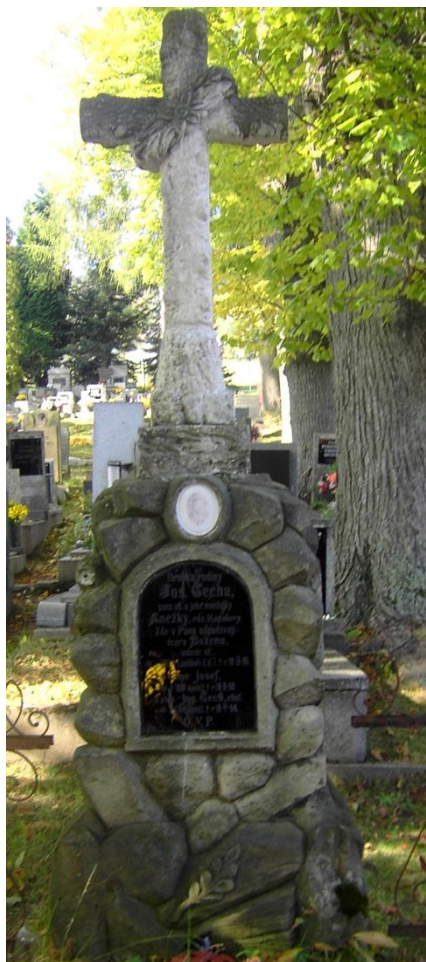
Obr. 60

Obr. 61

Obr. 62

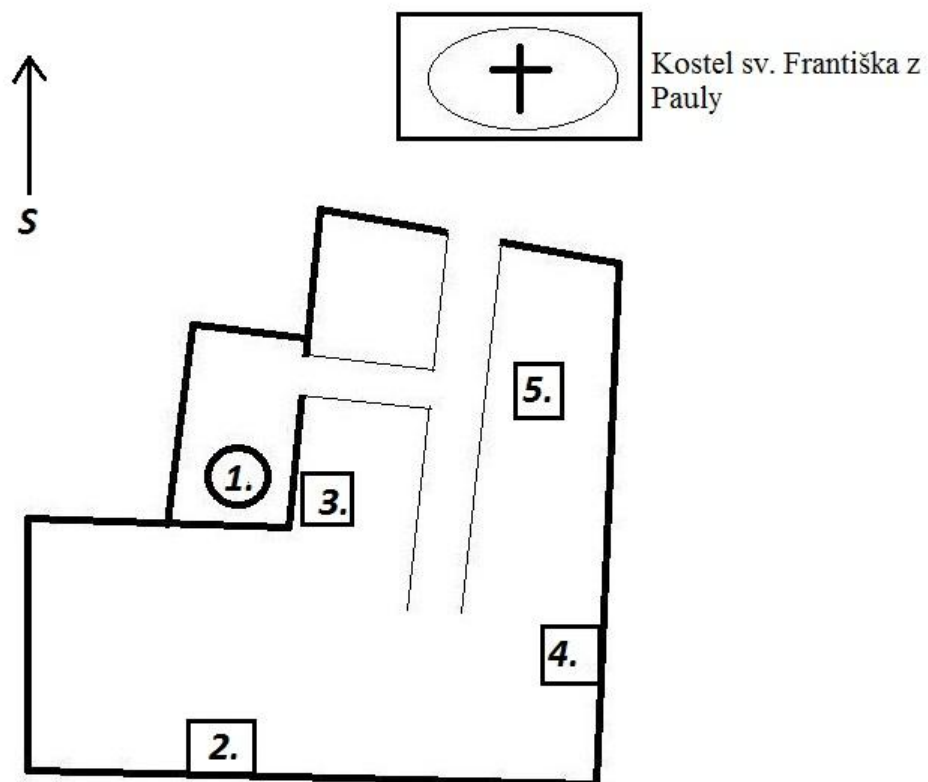
Obr. 63

Obr. 64

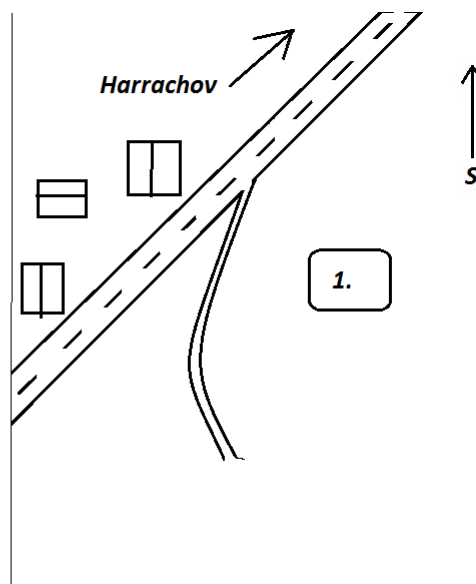
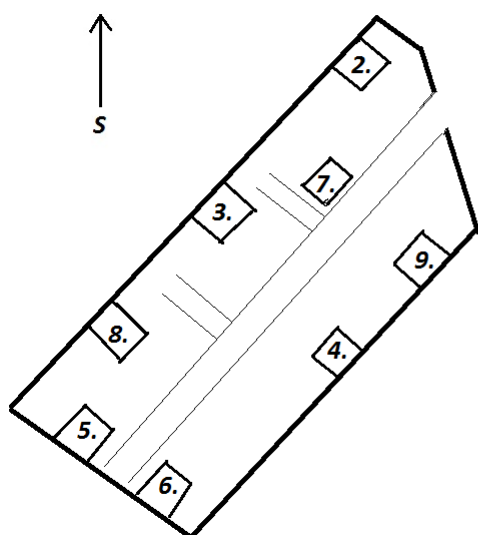

Obr. 65

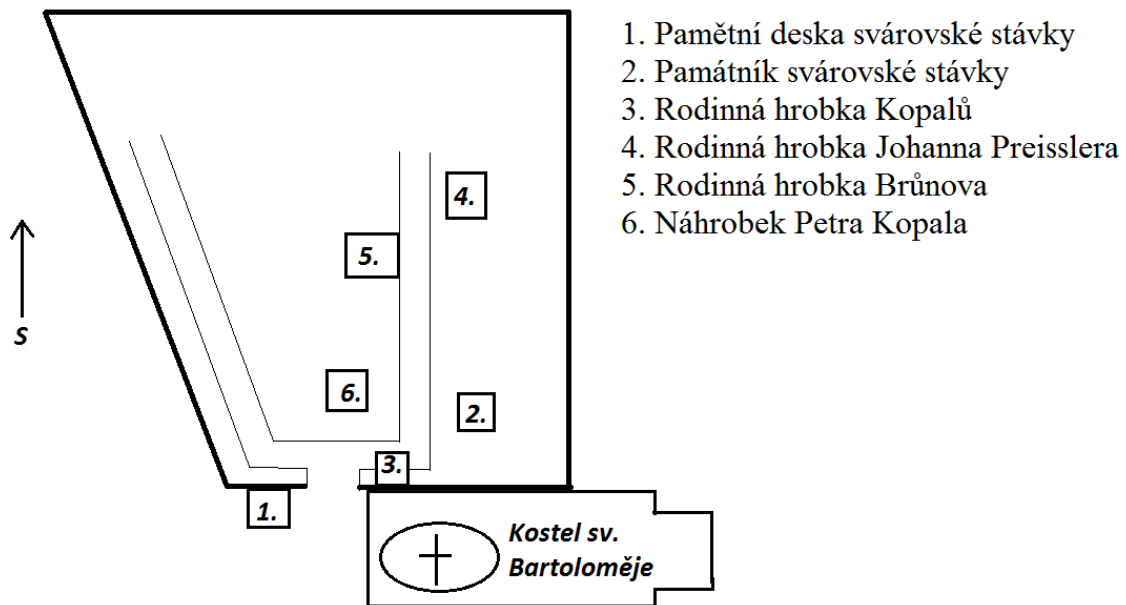
Mapa 1 - Albrechtice v Jizerských horách

1. Mauzoleum Johanna Schowanka
2. Rodinná hrobka Feixe
3. Rodinná hrobka Rosslera
4. Rodinná hrobka Brücknera a Müllera
5. Náhrobek Schicketanze

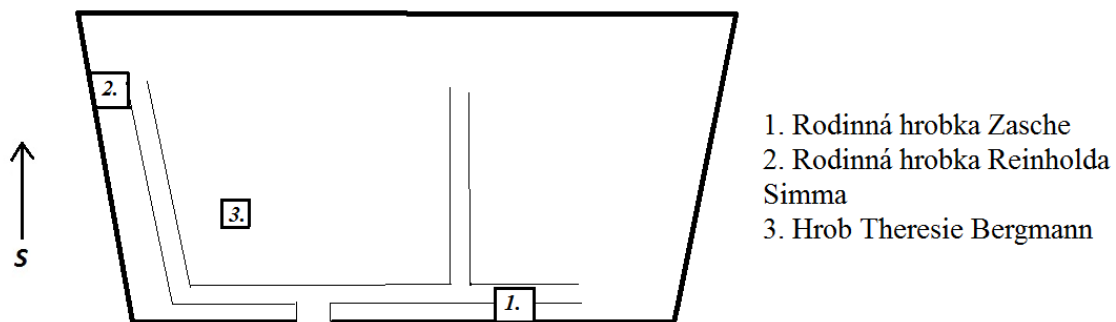

Mapa 2 – Desná

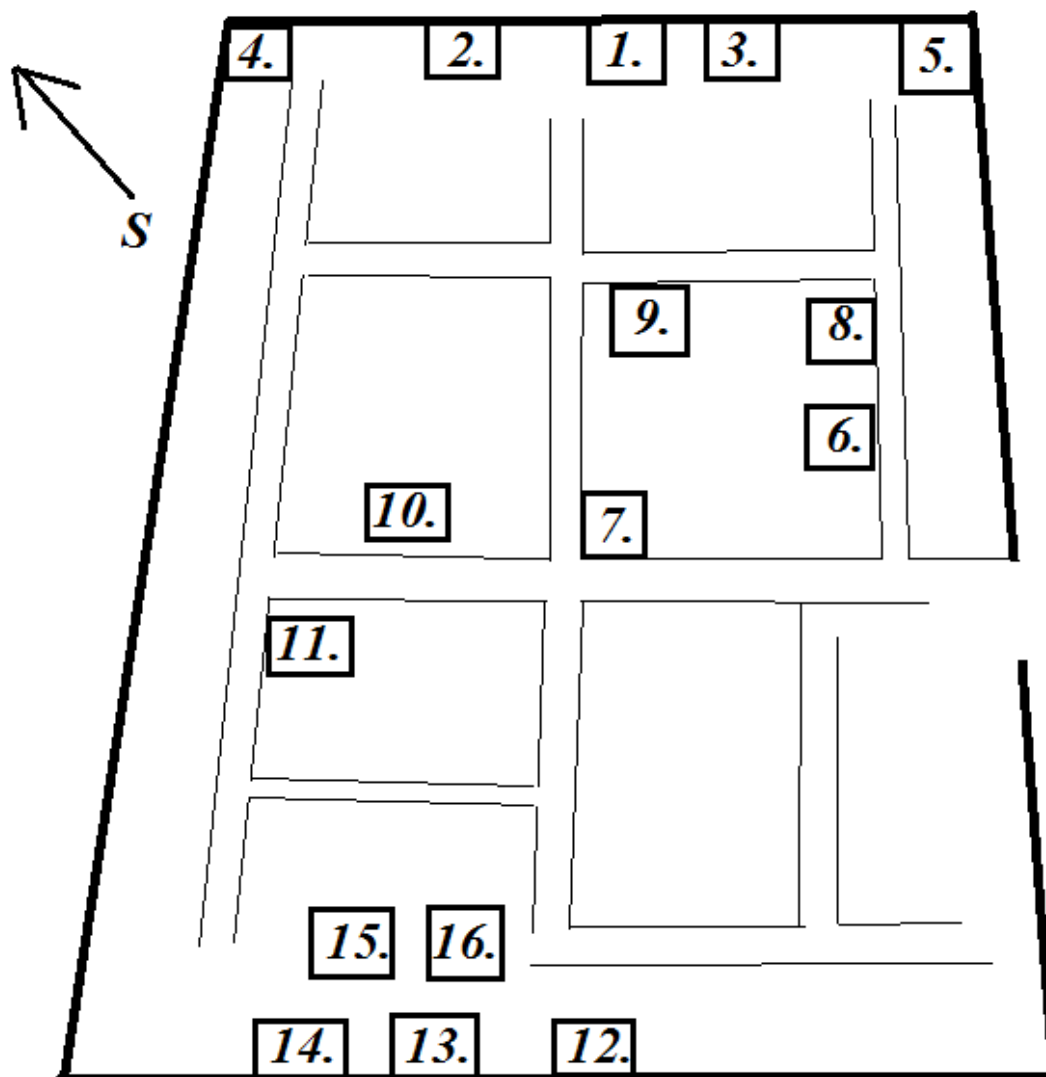
1. Riedlova hrobka
2. Památník protržení přehrady
3. Rodinná hrobka Antona Johna
4. Rodinná hrobka Stefana Umanna
5. Rodinná hrobka Roeslera
6. Rodinná hrobka Hermana Scholze
7. Náhrobek neznámého
8. Rodinná hrobka Josefa Schnabela
9. Rodinná hrobka Eduarda Priebsha

Mapa 3 – Držkov

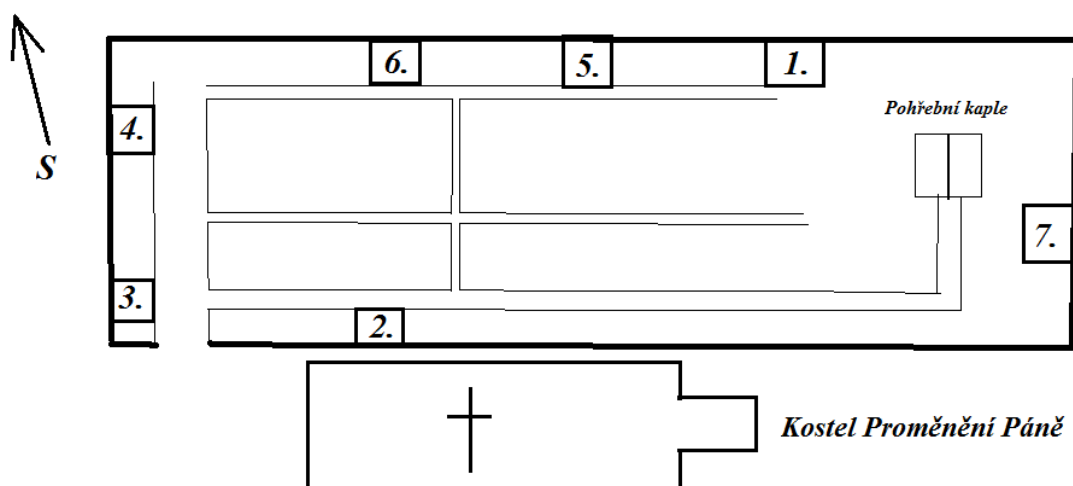

Mapa 4 – Hut'

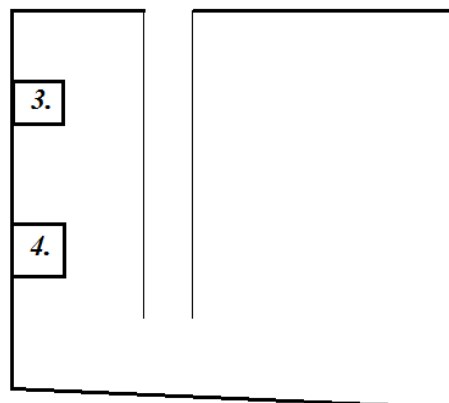
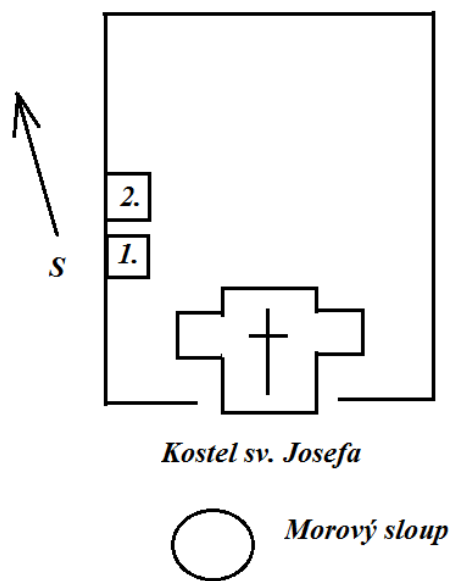
Mapa 5 – Jablonec nad Nisou

1. Rodinná hrobka Eduarda Dresslera	9. Rodinná hrobka Antona Endlera
2. Rodinná hrobka Preisslera	10. Hrobka rodiny Weber
3. Rodinná hrobka Willy Porsche	11. Náhrobek Neuwingera
4. Rodinná hrobka Bruno Pfeiffera	12. Rodinná hrobka Weiss
5. Hrobka Adolfa Pfeiffera	13. Rodinná hrobka Josefa R. Weisse
6. Rodinná hrobka Emila Zimmera	14. Rodinná hrobka Kelche
7. Hrobka Josefa Scheiblera	15. Rodinná hrobka Gewise
8. Rodinná hrobka Adolfa H. Posselta	16. Rodinná hrobka Adolfa Berg.

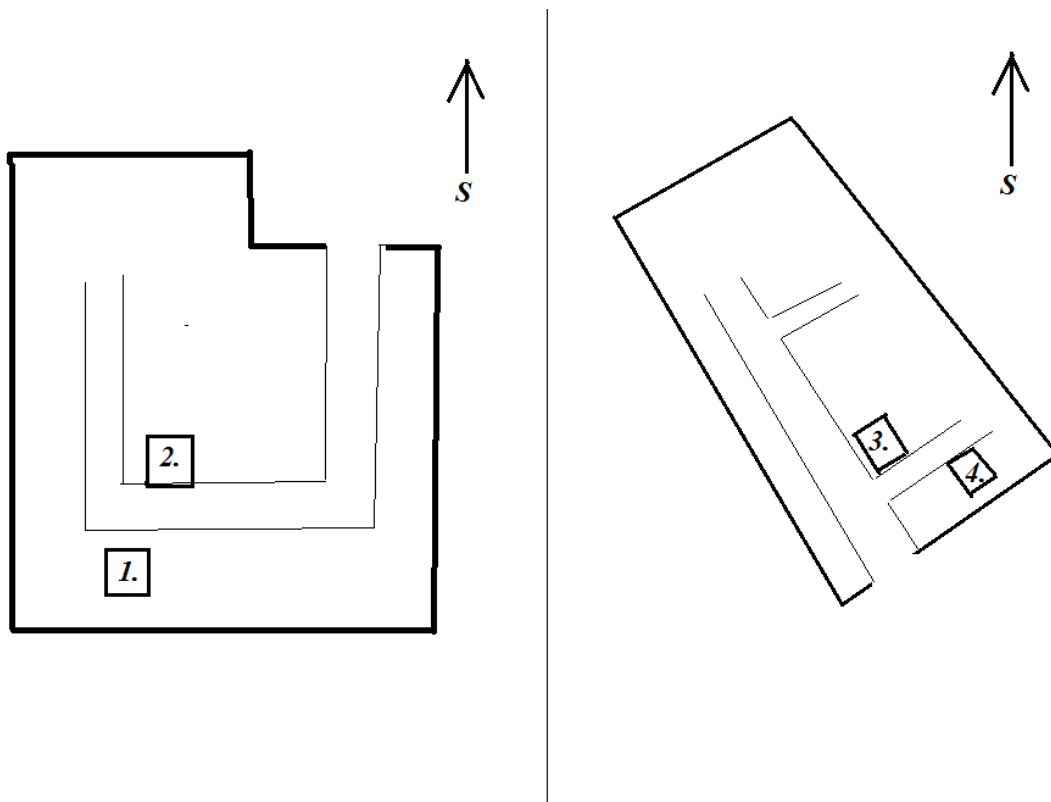
Mapa 6 – Josefův Důl

1. Rodinná hrobka Emila Fischera
2. Rodinná hrobka Emanuela Hüttmanna
3. Hrobka neznámého
4. Hrobka Franze Ressela
5. Hrobka Antona Riegra
6. Rodinná hrobka Hermanna Schölera
7. Rodinná hrobka Antona Zimmermanna

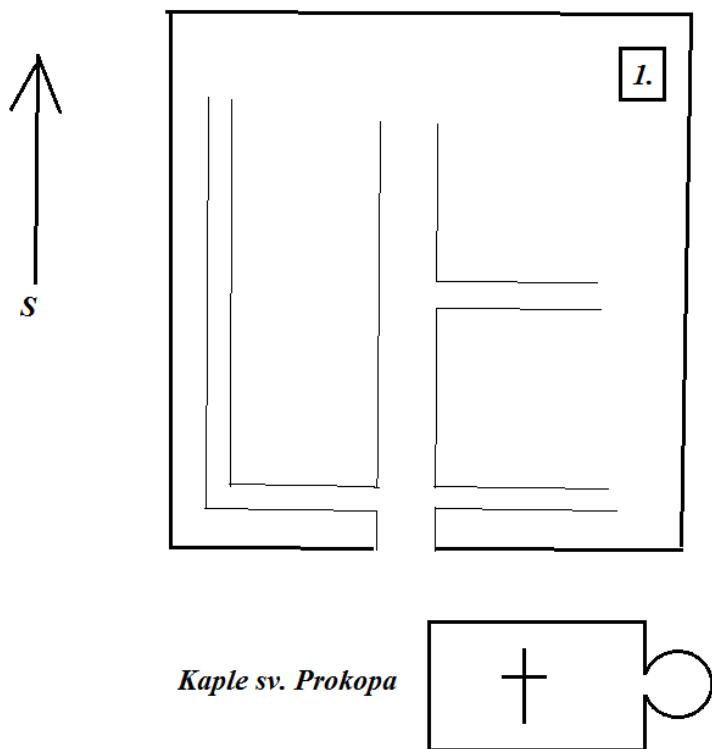
Mapa 7 - Krásná

1. Náhrobek Johanna Franze Römische
2. Náhrobek rodiny Römische
3. Rodinná hrobka Eduarda Hübnera
4. Rodinná hrobka Antona Hübnera

Mapa 8 – Velké Hamry

1. Hrobka Antonína Nykrína
2. Rodinná hrobka Vosatkových
3. Hrobka rodiny Josefa Čecha
4. Hrob Mařenky Páskové

Mapa 9 – Zásada

1. Hrob rodiny Hýskovy